

HR-2000-1148 - Rt-2001-1521

INSTANS:	Høyesteretts kjæremålsutvalg - Kjennelse.
DATO:	2001-11-28
DOKNR/ PUBLISERT:	HR-2000-1148 - Rt-2001-1521
STIKKORD:	(Fasting Torgersen - gjenopptakelse II). Straffeprosess. Strafferett.
SAMMENDRAG:	Saken gjaldt krav om gjenopptakelse av Fasting Torgersen-saken etter straffeprosessloven § 391 nr 1 og nr 3 og § 392 annet ledd. Kjæremålsutvalget la vekt på at bevisførselen ved gjenopptakelsessaker er middelbar og således ikke gir like godt grunnlag for å vurdere troverdigheten og holdbarheten av forklaringer. Ettersom det i saken var benyttet lagrette, måtte kjæremålsutvalget vise tilbakeholdenhet med å forutsette vektleggingene av enkelte bevis i forhold til andre. Det gis uttalelser om betydningen av nye vurderinger av teknisk materiale basert på ny kunnskap.
SAKSGANG:	Borgarting lagmannsrett LB-1997-2567 M/01 - Høyesterett HR-2000-1148, straffesak, kjæremål.
PARTER:	A (advokat Erling Moss) mot Den offentlige påtalemyndighet (statsadvokat Harald Strand).
FORFATTER:	Lund, Coward og Aarbakke.

Saken gjelder begjæring om gjenopptakelse av straffesak etter straffeprosessloven § 391 nr. 1 og nr. 3 og § 392 annet ledd, slik den sistnevnte bestemmelsen lød før lovendring av 11. juni 1993.

A, født *.*.1934, ble av statsadvokatene i Oslo - etter ordre fra Riksadvokaten - den 12. mai 1958 satt under tiltale ved daværende Eidsivating lagmannsrett til fellelse etter

«I. straffelovens § 192, første og tredje ledd, jf. annet ledd, alt smh. med fjerde ledd,

for å ha foretatt handling hvorved tilsiktetes påbegynt utførelsen av en ikke fullbyrdet forbrytelse, nemlig ved vold eller ved å fremkalle frykt for nogets liv

Side 1522

eller helbred å ha tvunget noen til utuktig omgjengelse (samleie), idet tiltalte tidligere er straffet etter samme paragraf,

ved fredag 6. desember 1957 mellom ca kl. 23.00 og 23.30 i oppgangen til Skippergaten 6 B, Oslo, å ha forsøkt å tiltvinge seg samleie med den 16 år gamle B ved å ta kvelertak på henne og/eller dunke hodet kraftig mot kanten av det nederste trappetrinn samt rive i stykker hennes underbenklær,

II. straffelovens § 233, første og annet ledd,

for å ha forvoldt en annens død idet drapet er forøvd for å lette eller skjule en annen forbrytelse eller unndra seg straffen for en sådan, og ellers under særdeles skjerpende omstendigheter,

ved til tid og sted som under tiltalens I nevnt, å ha forvoldt den 16 år gamle Bs død ved å kvele henne med hendene og/eller dunke hodet kraftig mot kanten av det nederste trappetrinn idet han forøvde drapet for å lette, skjule eller unndra seg straffen for den under tiltalens post I nevnte forbrytelse,

III. straffelovens § 148, jf. § 62,

for å ha voldt ildebrann hvorved tap av menneskeliv lett kunne forårsakes,

ved natt til lørdag 7. desember 1957 å ha voldt ildebrann i kjelleren til Skippergt. 6 B, Oslo, ved å samle sammen en stabel rusk, papirsekker, bølgepapp, et tørt juletre og gamle trematerialer og tenne på med fyrstikker hvorved tap av menneskeliv lett kunne vært forårsaket, hvis ikke brannen var blitt oppdaget i tide.»

Tiltalebeslutningen er her gjengitt slik den lød etter rettelsers foretatt av aktor under hovedforhandlingen, med hjemmel i straffeprosessloven av 1887 § 291.

Tiltalebeslutningen er her gjengitt slik den lød etter rettelser foretatt av aktor under hovedforhandlingen, med hjemmel i straffeprosessloven av 1887 § 291.

Eidsivating lagmannsrett avsa 16. juni 1958 - etter at lagretten hadde svart ja på skyldspørsmålet - dom med slik domsslutning:

« A dømmes for forbrytelser mot straffelovens § 192, første og tredje ledd, jf. annet ledd, jf. § 49, og fjerde ledd, jf. § 61, § 233, første og annet ledd og § 148, første ledd, alt sammenholdt med § 62, til fengsel på livstid.

I tilfelle av løslatelse blir han å undergi sikringsforholdsregler i samsvar med straffelovens § 39 nr. 1 a) - f) sålenge det finnes påkrevet, dog ikke utover 10 - ti - år uten rettens samtykke.

Saksomkostninger ilegges ikke. »

A påanket dommen til Høyesterett. Anken gjaldt saksbehandlingen, straffutmålingen og sikringsavgjørelsen. Ved Høyesteretts kjennelse av 1. november 1958 ble anken forkastet, jf. Rt-1958-1101 .

I forbindelse med anken til Høyesterett fremmet A en begjæring om gjenopptakelse av saken, som ble oversendt Eidsivating lagmannsrett i november 1958. I juli 1959 ba A om at begjæringen ikke skulle behandles videre av lagmannsretten før etter nærmere beskjed. Slik beskjed ble ikke gitt. Lagmannsretten tok etter dette ikke realitetsstandpunkt til begjæringen.

Den 22. mars 1973 fremmet A ny begjæring om gjenopptakelse av saken, under henvisning til straffeprosessloven av 1887 § 414 nr. 1 og nr. 2. Eidsivating lagmannsrett avsa 27. juni 1975 beslutning om

Side 1523

å forkaste begjæringen. A påkjærte beslutningen til Høyesteretts kjæremålsutvalg, som forkastet kjæremålet ved kjennelse 31. mai 1976.

A har 17. september 1997 på ny begjært straffesaken gjenopptatt. Lagmannsretten oppnevnte i august 1998 advokat Einar Holm Charlsen og advokatfullmektig Magne Jetne som offentlige forsvarere i saken. Etter at Holm Charlsen og Jetne fratrådte som forsvarere, ble advokat Erling Moss oppnevnt som offentlig forsvarer i september 1999. Han er også oppnevnt som offentlig forsvarer i kjæremålssaken for Høyesteretts kjæremålsutvalg.

Påtalemyndigheten ved Oslo statsadvokatembeter avga uttalelse til gjenopptakelsesbegjæringen 26. februar 1998. For lagmannsretten ble det utvekslet en rekke prosesskriv og fremlagt en betydelig mengde dokumentasjon fra begge sider. I lagmannsrettens kjennelse er det gitt en sammenfattende oversikt over As og påtalemyndighetens anførsler.

I forbindelse med gjenopptakelsesbegjæringen ble det fremsatt kritikk og innvendinger mot uttalelsene fra de rettsoppnevnte odontologisk sakkyndige i straffesaken fra 1958, tannlege Ferdinand Strøm og professor Jens Wærhaug, og i gjenopptakelsessaken fra 1973, dosent Gisle Bang. Disse sakkyndige hadde undersøkt bittmerker i den dreptes bryst og sammenlignet dem med As tenner. Lagmannsretten oppnevnte i 1998 to nye odontologisk sakkyndige, professor i odontologisk patologi Gordon MacDonald, Glasgow Dental Hospital and School, Glasgow University, og universitetslektor - nå professor - i odontologisk biologi og rettsodontologi dr. David K. Whittaker, Dental School, College of Medicine, University of Wales. Etter å ha undersøkt eksisterende bevismateriale og det tilsendte skriftlige materialet, avga MacDonald og Whittaker en felles skriftlig rapport til lagmannsretten i juli/august 1999. Den rettsmedisinske kommisjon avga 10. desember 1999 uttalelse om MacDonald og Whittakers rapport, jf. straffeprosessloven § 146 og § 147.

Forsvarerne innhentet og fremla uttalelser fra flere privat engasjerte sakkyndige i saken, i tilknytning både til tannbittbeviset og til andre tekniske bevis i saken.

De rettsoppnevnte sakkyndige avga en tilleggsuttalelse 24./26. mai 2000 i anledning bemerkninger som var fremkommet i Den rettsmedisinske kommisjons rapport, og kritikk og innvendinger som var fremsatt mot deres første rapport av As privat engasjerte sakkyndige og av forsvareren. MacDonald og Whittaker avga ytterligere uttalelser i juli 2000. Også tilleggsuttalelsene ble forelagt for Den rettsmedisinske kommisjon. Kommisjonen ga sine bemerkninger i en uttalelse av 7. august 2000, som i tillegg omfattet bemerkninger til rapporter avgitt av sakkyndige engasjert av A og sakkyndige engasjert av påtalemyndigheten.

Det ble foretatt nye etterforskningsskritt i saken. Det ble blant annet fremlagt rapporter fra politiavhør og protokollerte referater av samtaler med gjenlevende vitner i saken og med enkelte nye vitner eller personer som kunne ha noe å fortelle av interesse for saken. Det ble foretatt politiavhør av A i mars 2000. En del annen dokumentasjon ble fremlagt.

Side 1524

Borgarting lagmannsrett avsa 18. august 2000 (LB-1997-2567) kjennelse med slik slutning:

« Begjæringen om gjenopptakelse tas ikke til følge. »

A har i rett tid påkjært lagmannsrettens kjennelse til Høyesteretts kjæremålsutvalg. Påtalemyndigheten har tatt til motmæle. Partenes anførsler er fremstilt nedenfor.

A har begjært kjæremålet behandlet av Høyesterett etter de regler som gjelder for partsforhandling. Begjæringen ble avslått av Høyesteretts kjæremålsutvalg den 12. januar 2001.

Under behandlingen for Høyesteretts kjæremålsutvalg har partene fremlagt et meget betydelig antall prosesskriv og en stor mengde dokumentasjon. En vesentlig del av dette har relatert seg til det såkalte tannbittbeviset.

Til supplerende av den skriftlige saksbehandling fant kjæremålsutvalget grunn til å foreta gransking av det bevismaterialet som utgjør tannbittbeviset. Rettsmøte i anledning granskningen ble holdt 22. mars 2001 på Det odontologiske fakultet, Universitetet i Oslo, der det vesentligste av bevismaterialet var oppbevart. Professor MacDonald og professor Whittaker, som ble oppnevnt som sakkyndige også for kjæremålsutvalget, møtte og redegjorde for sine rapporter og sitt syn. Sakkyndige engasjert av A, professor D.D.S., Doctor of Dental Surgery, David R. Senn, University of Texas, San Antonio, og seniorforsker, humananatomi, dr. med. Per R. Flood, møtte og redegjorde for sine skriftlige rapporter og sitt syn. De privat engasjerte sakkyndige hadde på forhånd fremlagt rapporter i anledning granskningen. Som vedlegg til professor Senns rapport ble fremlagt uttalelser fra tre andre amerikanske rettsodontologer, professor Marden E. Alder, professor Paul G. Stimson og dr. C. Michael Bowers. Dr. Flood hadde for øvrig bistått den rettsoppnevnte sakkyndige ved Eidsivating lagmannsretts behandling av gjenopptakelsessaken i 1970-årene, dosent Gisle Bang, under deler av hans arbeid. Partene var til stede i granskingsmøtet og fikk adgang til å stille spørsmål til de sakkyndige, og de sakkyndige ble gitt adgang til å stille spørsmål og kommentere hverandres uttalelser. Det vises for øvrig til egen rettsbok fra rettsmøtet.

Foranlediget av spørsmål under granskingsmøtet ble de rettsoppnevnte sakkyndige bedt om å avgi en skriftlig tilleggsuttalelse. Denne ble avgitt 23. juli 2001. De sakkyndige engasjert av A avga tilleggsuttalelser i april 2001.

Professor Tore Solheim, Det odontologiske fakultet, Universitetet i Oslo, har som sakkyndig engasjert av påtalemyndigheten avgitt uttalelser av 3. og 5. april 2001. Solheim var også til stede under granskingsmøtet. Solheims uttalelser er kommentert av Senn ved uttalelse av 15. august 2001. På vegne av A har dr. scient. Jon Ingulf Medbø inngitt merknader til Solheims rapport av 5. april. Det er for øvrig fremlagt flere uttalelser fra Medbø i saken.

Påtalemyndigheten forela Solheims uttalelser for Den rettsmedisinske kommisjon, som ikke fant å kunne behandle dem. Ved skriv av 25. april 2001 anførte forsvareren at Solheim var inhabil, og at hans rapporter som følge av det ikke kunne tillates fremlagt i saken. Kjæremålsutvalget

Side 1525

traff 30. mai 2001 beslutning om at Solheims uttalelser ikke tas ut av saken, jf. Rt-2001-712.

De rettsoppnevnte sakkyndiges rapport av 23. juli 2001 ble forelagt for Den rettsmedisinske kommisjon. Samtidig ble professor Senns rapport av 11. mars 2001, med vedlagte uttalelser fra Alder, Stimson og Bowers og hans tilleggsuttalelse av 3. april 2001, forelagt for kommisjonen. Også Floods rapporter av 12. mars og 4. april 2001 ble forelagt for kommisjonen. Kommisjonens bemerkninger til samtlige rapporter ble avgitt 3. oktober 2001.

Ved skriv av 23. august og 3. september 2001 fremsatte forsvareren ytterligere spørsmål og innvendinger overfor de rettsoppnevnte sakkyndige. Deres svar ble avgitt ved uttalelse av 18. oktober 2001. Denne uttalelsen har forsvareren kommentert i skriv av 2. november 2001.

As anførsler

Gjengivelsen av anførslene i kjæremålet tar utgangspunkt i forsvarerens støtteskriv av 13. september 2000, hvor det fremgår at lagmannsrettens kjennelse påkjæres « både når det gjelder lovtolkning, rettsanvendelse og bevisbedømmelse ». Støtteskrivet inneholder også kommentarer til de rettsoppnevnte sakkyndiges uttalelser fra juli 2000, som forsvareren ikke hadde rukket å kommentere før lagmannsrettens kjennelse ble avsagt. Videre har forsvareren i støtteskrivet kommentert statsadvokatens brev av 25. juli 2000. Støtteskrivet er supplert og utdypet i en rekke senere skriv. Kjæremålsutvalget oppfatter for øvrig kjæremålet slik at det som ble anført for lagmannsretten, også gjøres gjeldende for utvalget. Disse anførslene er omfattende gjengitt i lagmannsrettens kjennelse. De anførslene som i første rekke har vært fremhevet for Høyesteretts kjæremålsutvalg, kan sammenfattes slik:

Lovtolkningen/rettsanvendelsen

Lagmannsretten har et uriktig syn på hvilken betydning et endret drapstidspunkt vil få for spørsmålet om gjenopptakelse.

Lagmannsretten uttaler i kjennelsen at prosessuelt er ikke tiltalebeslutningens tidsangivelse for forbrytelsen i seg selv avgjørende for adgangen til å domfelle den tiltalte, jf. straffeprosessloven § 38, men at det avgjørende er om det straffbare forholdets identitet er det samme. Tiltalen og domfellelsen bygget på at A drepte B mellom kl. 23.00 og

23.30 den 6. desember 1957. I kjennelsen uttaler lagmannsretten at forholdets identitet er det samme uansett om drapet skjedde kl. 23.30 eller senere på natten.

Sentrale elementer i drapsteorien som felte A, kan ikke endres til et senere drapstidspunkt uten at saken må gjenopptas. Når det foreligger nye bevis for et senere drapstidspunkt, er det en rimelig mulighet for frifinnelse, fordi gjerningsbeskrivelsen da må bli en annen, basert på en annen drapsteori. En rimelig mulighet for at gjerningsbeskrivelsen var feil, er i seg selv gjenopptakelsesgrunn, jf. Rt-1964-1426 og Rt-1994-1149.

Når lagretten har lagt til grunn Johanne Olsens forklaring om at hun så A på Youngstorget ca kl. 23.50, må drapet ha skjedd senest kl. 23.40 for at A skal ha kunnet være gjerningsmannen. Han ville ellers ikke ha rukket å bevege seg fra åstedet i Skippergata 6 B til Youngstorget og bli sett av Johanne Olsen på det tidspunkt hun anga. Domfellelsen bygger videre på at A dro hjem til Lille Tøyen i

Side 1526

drosje fra Youngstorget ca kl. 23.55, at han dro hjemmefra igjen kl. 00.30 på sykkel, returnerte til åstedet for å tenne på, og ble sett av Ørnulf Bergersen kl. 00.55 nær åstedet. Deretter ble han arrestert av politiet ved Østbanestasjonen kl. 00.58, mistenkt for sykkeltveri.

Domfellelsen av A er helt avhengig av at angivelsen av drapstidspunktet er rett, at forklaringene fra Johanne Olsen og Ørnulf Bergersen er objektivt sett riktige, samt at de tekniske bevis - barnåler, avføring og bitt - ble korrekt fremstilt for lagmannsretten i 1958.

Flere momenter taler for at B ble drept på et senere tidspunkt enn det som lå til grunn for domfellelsen av A: Bs uskadde kåpe, blodalkoholanalysen og den nye forklaringen fra Henry Langstrand. Dette suppleres av Helga Paulsens « ukjente » politiforklaring av 7. desember 1957 og de øvrige - til dels nye - opplysningene om E.

Den siling av dokumentbevis - utskillelsen av de såkalte 0-dokumentene - som politiet foretok i saken i 1957/58, var det ikke adgang til. I tillegg til Helga Paulsens politiforklaring inneholdt 0-dokumentene andre interessante opplysninger, blant annet gjestelistene fra City Hotell. Flere av de menn som overnattet på hotellet fra 6. til 7. desember 1957, kunne være aktuelle mistenkte. Det kan ikke være avgjørende at straffeprosessloven av 1887 ikke hadde noen parallell til bestemmelsen i straffeprosessloven av 1981 § 242 om rett til dokumentinnsyn på etterforskningsstadiet. Dette dreier seg ikke bare om forsvarerens adgang til dokumentene, men også om hvilke opplysninger som forelå for forhørsretten under den rettslige forundersøkelse, jf. 1887-loven § 272 annet ledd, § 292 annet ledd og § 294 nr. 1.

Silingen av saksdokumenter rammes av straffeloven § 168. Den var også i strid med EMK artikkel 6 nr. 1. Høyesteretts uttalelser i Rt-1993-1121 må oppfattes slik at saksdokumenter, i motsetning til interne dokumenter, ikke kan holdes tilbake med den begrunnelse at dokumentene « er uten interesse ». En overtredelse av straffeloven § 168, eventuelt av § 325 om grov uforstand i tjenesten, vil være en absolutt gjenopptakelsesgrunn etter straffeprosessloven § 391 nr. 1. Man kan ikke være avhengig av, mer enn 43 år senere, å måtte påvise at det ble utvist subjektiv skyld. Underslaget av politiforklaringen fra Helga Paulsen må medføre gjenopptakelse.

Ved vurderingen etter straffeprosessloven § 392 annet ledd har ikke lagmannsretten foretatt en tilstrekkelig grundig gjennomgang av det totale bevismateriale i saken. Dette i motsetning til hva Høyesterett gjorde i sakene inntatt i Rt-1998-11 og Rt-1999-554. Lagmannsretten har heller ikke foretatt en tilstrekkelig vurdering av saksbehandlingen ved domfellelsen i 1958. Lagmannsrettens uttalelser om at bevisførselen ikke kan gjentas i dag, at bevisene er svekket med årene osv., gjelder ikke i forhold til § 392 annet ledd. Det vises også til Rt-1997-1186.

Lagmannsretten har ikke forstått beviskravene ved gjenopptakelse riktig når den legger til grunn at « spørsmålet som skal avgjøres av retten, ikke er om det ut fra bevisene i dag er rimelig tvil om A er skyldig, slik spørsmålet var for lagretten da skyldspørsmålet ble avgjort i juni 1958 ». Lagmannsretten har ved anvendelsen av straffeprosessloven § 391 nr. 1 og nr. 3 feilaktig foretatt en prøving av skyldspørsmålet i forbindelse med gjenopptakelsessaken. Det riktige er

Side 1527

at de nye opplysninger som foreligger i saken, skal prøves av en lagrette som skal avgjøre skyldspørsmålet i en ny hovedforhandling. Når det foreligger utredninger om de tekniske bevis fra kompetente forskere og fagpersoner som er sterkt kritiske til verdien av de tekniske bevis, slik de ble forklart i 1958, må saken gjenopptas. Det samme gjelder når nye vitneforklaringer og sakkyndige undersøkelser reiser tvil om gjerningsbeskrivelsen i tiltalen på et sentralt punkt som drapstidspunktet. Betydningen av disse nye opplysninger skal prøves i en ny hovedforhandling.

Lovbestemmelsene om gjenopptakelse skal sikre at feil fra etterforskningen og rettssaken blir rettet opp. Slik oppfylles også kravene til « fair trial » i EMK artikkel 6 nr. 1.

Det vises til professor Ståle Eskelands artikkel i tidsskriftet Kritisk Juss nr. 3/2000, som påviser at det ikke er bevisgrunnlag for å opprettholde domfellelsen fra 1958.

Bevisbedømmelsen

Det foreligger feil ved lagmannsrettens bedømmelse av vitneforklaringer i saken.

I forbindelse med bevisførselen rundt As alibivitne Gerd, skulle Gerd Kristiansen og hennes ektemann, samt hennes to kolleger fra skobutikken, vært ført som vitner for lagmannsretten under hovedforhandlingen. Det ble foretatt politiavhør av disse personer 11. og 12. juni 1958, mens hovedforhandlingen pågikk. De to skobutikkdamene forklarte seg for politiet på en slik måte at Gerd Kristiansen kunne være den piken A forklarte at han hadde tatt med seg hjem drapskvelden. Verken lagmannsretten eller forsvareren ble meddelt disse vitneforklaringene. Dette er i seg selv en gjenopptakelsesgrunn. Påtalemyndigheten har under enhver omstendighet bevisbyrden for at avhørene virkelig ble gjort kjent for domstol og forsvarer.

Gerd Kristiansen ble avhørt av politiet på ny i februar 1999, og hadde en samtale med advokat Moss og professor Ståle Eskeland i september samme år. Hun kom da med enkelte opplysninger som tyder på at hennes politiforklaringer fra 1958 ikke var helt riktige. Hun benektet fortsatt at hun var den aktuelle Gerd. A mener selv at Gerd Kristiansen ikke kan være den rette Gerd. Dette fordi Gerd Kristiansen var oppvokst i hans nabolag og han derfor burde gjenkjent henne.

Den gjenlevende av skobutikkdamene, Ruth Klausen, har overfor politiet i 1999 fastholdt sin politiforklaring fra 1958. Lagmannsretten har i sin kjennelse ikke lagt tilstrekkelig vekt på forklaringen fra Ruth Klausen og på det forhold at viktige vitnebevis på dette punkt ikke kom frem til den dømmende rett. Hvilken betydning disse bevis skal ha i en samlet vurdering ved skyldspørsmålet, er det opp til en ny lagrette å ta stilling til.

Esther Olsson, som sto i kiosken B var innom på veien hjem drapskvelden, utpekte i politiets fotoarkiv Alf Brandsdal som den mannen som fulgte etter B. Brandsdal var oppført på forsvarerens vitneliste, men møtte ikke til hovedforhandlingen. Det ble uriktig opplyst fra politi eller påtalemyndighet at han da satt varetektsfengslet i Aarhus i Danmark. Det er uvisst hva han kunne bidratt med i saken. Utskrift fra strafferegisteret for Alf Brandsdal er ikke tillatt fremlagt. Det er derfor uklart om han virkelig var fengslet under hovedforhandlingen,

Side 1528

og om han tidligere var dømt for sedelighetsforbrytelser. Det er grunn til mistanke om at Brandsdal satt i fengsel et sted i Norge mens saken mot A pågikk, og at det er derfor politiforklaringen hans av 21. januar 1958 ikke oppgir bosted eller arbeidssted. Ansvar for de feilaktige opplysninger om dette vitnet ligger hos politi/påtalemyndighet. Det foreligger gjenopptakelsesgrunn etter § 391 nr. 1 eller nr. 3 på dette punkt, jf. Rt-1999-554.

Eilif Støleggen sto ikke på forsvarerens vitneliste, men må ha blitt brakt inn i saken i forbindelse med de sakkyndige Printz og Morks forklaringer om barnålbeviset 10. juni 1958. Han ble da av forsvareren påberopt som vitne for å forklare seg om den dressen A hadde på seg drapskvelden, og som han hadde kjøpt av Støleggen i 1956. Barnålene som ble funnet i dressen, stammer sannsynligvis fra høsten 1954 da Støleggen var iført dressen under en flukt fra politiet i de svenske skoger. Det lyktes imidlertid ikke politiet å finne Støleggen i løpet av hovedforhandlingen. Dette til tross for at han ble løslatt fra fengsel 3. juni 1958 mot meldeplikt for politiet i Drammen, og deretter befant seg i Drammen med oppgitt arbeidsgiver og privatadresse så lenge hovedforhandlingen varte. Støleggens forklaring er vesentlig for bevisbedømmelsen under skyldspørsmålet og er et nytt bevis i saken, jf. § 391 nr. 3. Gjenopptakelse av saken kan ikke nektes fordi lagmannsretten nå ikke har trodd på forklaringen.

Lagmannsretten har unnlatt å nevne den viktige opplysning at Johanne Olsen - som hevdet at hun så A gå inn i en drosje på Youngstorget ca kl. 23.50 drapskvelden - ikke meldte seg som vitne selv. Det er uvisst hvem som oppga henne som vitne til politiet. Hun ble avhørt første gang onsdag 11. desember 1957, dagen etter at politiet gjennom Aftenposten hadde etterlyst vitner som kunne ha sett A ta drosje. Da avhøret ble tatt, visste selvsagt vitnet at A var arrestert og siktet for drapet.

Politiavhøret av Helga Francisca Paulsen - som bodde i Skippergata 6 B - foretatt den 7. desember 1957, ble i 1999 funnet i sakens 0-dokumenter. Dette avhøret var ukjent for forhørsrettsdommeren som ledet den rettslige forundersøkelsen. Hadde han kjent til avhøret, ville han neppe latt E slippe å gi forklaring. Helga Paulsen forklarte seg for lagmannsretten under hovedforhandlingen.

Helga Paulsens brev til Jens Bjørneboe av 20. mars 1973 var ikke kjent for domstoler og forsvarer under gjenopptakelsessaken i 1973-76. Lagmannsretten har ikke lagt tilstrekkelig vekt på Helga Paulsens forklaring, sammenholdt med de andre opplysninger som nå foreligger om den alternative gjerningsmannen.

Politiets underslag av Helga Paulsens politiforklaring fra sakens dokumenter i forbindelse med den rettslige forundersøkelsen, bidro til at det ikke ble etterforsket etter drapsmannen i Skippergata 6 Bs nærmiljø. I tillegg til Paulsens forklaring foreligger det andre opplysninger, til dels av nyere dato, som kan tilsi at E var gjerningsmannen. Påtalemyndigheten har ikke vært interessert i å bidra til avklarende etterforskningskritt overfor E.

Ørnulf Emil Bergersen forklarte at han hadde sett A nær åstedet i Skippergata ca kl. 00.55 natten til 7. desember 1957. Bergersen meldte seg som vitne i saken, etter at han i mars 1958 fikk avslag på en

Side 1529

søknad om benådning av en straff han sonde. Han opplyste først til fengselslege Jon Leikvam den 16. april 1958 at han hadde opplysninger i Torgersensaken. Den 28. april søkte han på ny benådning, en søknad som ble avslått ved

kongelig resolusjon 23. mai. Resolusjonen ble først meddelt Botsfengselet ved brev av 6. juni 1958, dagen før han avga forklaring for lagmannsretten.

Bergersen forklarte seg om kvelden den 3. juni 1958 til politiet. Det er imidlertid uklart når politiet fikk vite om hans opplysninger til fengselslegen - og til underdirektør Bjørn Dokmo, som varslet politiet. Bergersens opplysninger kan godt ha vært kjent for politi og påtalemyndighet da tiltalebeslutningen ble utferdiget den 12. mai 1958. Spørsmålet er om ikke lagmannsretten og forsvareren burde ha fått vite at Bergersen, kort tid etter at han meldte fra til fengselslege Leikvam den 16. april, hadde sendt en søknad om benådning. Lagretten måtte da ha vurdert om det var utelukket at han kunne ha vikarierende motiver for å forklare seg som han gjorde. Forsvareren ville hatt foranledning til å eksaminere vitnet om dette.

Bergersen er det eneste av de 71 vitnene som forteller at A, på et kritisk tidspunkt i forhold til drapsteori og tiltale, befant seg nær åstedet, tvers over gaten i Skippergata 9. I politiforklaringen av 3. juni nevner ikke Bergersen noe gatenummer. Under hovedforhandlingen den 9. juni insisterte han på at han så det sto 6 B på det huset han så A komme ut fra. Statsadvokaten foreholdt ham at nr. 6 B ligger på motsatt side av gaten, og at den bygning han så A komme fra, er nr. 9, men Bergersen holdt fast på sin forklaring. I juni 1958 hadde 9-tallet på denne bygningen snudd seg slik at det så ut som et 6-tall. Men den 7. desember 1957, da Bergersen etter egen forklaring gikk i Skippergata, var skiltet på plass.

Bergersens underlige forklaring ble aldri kontrollert på noe punkt, verken før eller etter domfellelsen av A. En psykolograpport fra 28. november 1958 om Bergersen er nå - for første gang i Torgersensaken - fremlagt for retten. Rapporten viser at det er troverdigheten til en langvarig vanekriminell, med i alle fall tidligere narkotikamisbruk, karakterisert som en evnemessig « sinke » (IQ 74-88), en « imbecill nevrotiker » og « debil psykopat », som er grunnlaget for domfellelsen.

Avisreferat tyder for øvrig på at Bergersen ikke ble introdusert som vitne torsdag 5. juni 1958 med korrekte opplysninger. Statsadvokaten skal ha opplyst at vitnet hadde sett A komme ut av Skippergata 6 B, noe Bergersen ikke hadde forklart til politiet. Hele historien om Bergersens vitneprov har et anstrøk av « trial by ambush ».

Bergersens vitneforklaring var falsk, noe som gir grunnlag for gjenopptakelse etter § 391 nr. 1. Ved bedømmelsen av Bergersens vitneprov behøver man ikke legge til grunn at han subjektivt sett løy. Bergersen kan ha sett A et annet sted da A var på vei hjem - dels på sykkel, dels gående - etter å ha forlatt Gerd øverst i Prinsens gate og fulgt denne gaten nedover mot Østbanestasjonen. Også på et slikt grunnlag vil det foreligge gjenopptakelsesgrunn.

Lagmannsretten har feilaktig avfeid anførslene om falsk forklaring fra underdirektør Dokmo og fengselslege Leikvam i forbindelse med Bergersen, som grunnløse. Det samme gjelder for anførslene om statsadvokat

Side 1530

Dorenfeldts opptreden på bakgrunn av de foreliggende opplysninger om benådningssøknadene fra Bergersen. Også rene fortellinger av viktige opplysninger kan gi grunnlag for gjenopptakelse.

Det er nesten ubegripelig hva som ble oversett i 1957-58. Alt dette kan nå bli forelagt for en ny dømmende rett, hvis gjenopptakelse blir tillatt.

Vitneforklaringene fra As mor og søster gir ham alibi for det tidspunkt da drapet ble antatt å være begått. Deres forklaringer samstemmer med As egen med hensyn til når han kom hjem om kvelden den 6. desember og når han dro ut igjen etter midnatt den 7. desember. Moren og søsteren forklarte også at han hadde hatt med seg en pike hjem, at A og piken gikk opp på hans rom i annen etasje for å spille plater, at de hørte musikk fra rommet, og at han ba om å få låne nevøens sykkel for å sykle piken hjem. Moren og søsteren så ikke piken og visste ikke navnet hennes, men de forklarte at de hørte henne gå i trappen og at utgangsdøren ble lukket da piken gikk ut. Moren så også at håndtaket på innsiden av døren beveget seg. A selv gikk ut kjøkkeninngangen for å ta med seg sykkel. A hadde ikke snakket med moren eller søsteren i tiden etter at han ble pågrepet og før han, moren og søsteren avga sine forklaringer til politiet. Forklaringenes likhet på en rekke detaljerte punkter tyder på at de er sannferdige og ikke oppkonstruerte eller avtalt på forhånd.

Det vises også til professor Ståle Eskelands notat av 2. oktober 2001 om As alibi mv.

Den fremlagte politiforklaringen fra mai 2001 av As tidligere svoger, C, som nå har uttalt seg i As disfavør, inneholder så mange feil at den ikke kan tillegges betydning.

Både gamle og nye bevis tyder sterkt på at det drapstidspunktet som er lagt til grunn i saken, er feil. Det sannsynlige drapstidspunkt, om man bruker blodalkoholanalysen av B med de nødvendige reservasjoner omtrent som i en sak om promillekjøring, er mellom kl. 00.30 og 01.00. I støtteskrivet gis en beskrivelse av hva som kan ha foregått før ugjerningen på dette tidspunkt ble begått. Dette for å illustrere at det finnes ingen opplysninger om drapsoffer og åsted som motsier at « drapet i Skippergata » kan ha vært noe helt annet enn det alle har trodd fra A ble arrestert.

Lagmannsrettens bedømmelse av de tekniske bevis i saken er uriktig.

Generelt anføres at de såkalte vitenskapelige bevis som forelå i saken i 1958, ingenting beviser. De var alle befengt med den samme logiske brist. Fra å gi uttrykk for at det forelå likhet som kunne knytte A til åstedet, gikk de sakkyndige over til å fastslå det positive, at A hadde vært der. De fastslo i 1958 det som er vitenskapelig umulig å fastslå for alle de tre bevisene, at det foreligger identitet. Reservasjonene var knapt hørbare.

Et fellestrekk for de sakkyndige i 1958 var at de alle ønsket å hjelpe politi og påtalemyndighet med å få dømt A. De sakkyndige ga bare uttrykk for hva de trodde - på samme måte som de britiske sakkyndige gjør i dag. Det finnes ikke noe vitenskapelig belegg for å si at A hadde vært på stedet drapsnatten. Det vises også til fremlagte redegjørelser fra professor Ståle Eskeland om de tekniske bevis.

Side 1531

Barnålbeviset

Barnålbeviset er verdiløst.

Den ene sakkyndige under rettssaken i 1958, professor Henrik Printz, må ha visst at barnålene fra åstedet kom fra et gammelt juletre. For den andre sakkyndige, professor Elias Mork, var situasjonen en annen. Han fikk fra politiets kriminallaboratorium bare tilsendt nålene fra åstedet, uten noen beskrivelse av at de kom fra et juletre eller et lite tre. I rapporten uttalte han at » [t] rær med så korte barnåler er ikke alminnelige », og at de finnes « i underbestandet hvor det er mangel på lys slik at veksten blir sterkt nedsatt på grunn av beskygning ». Også Morks uttalelser under rettssaken, slik de er referert i pressen, tyder på at han fortsatt ikke visste at treet på åstedet var et juletre.

Det ble under saken skapt et feilaktig inntrykk av at barnålene fra dressen kunne identifiseres med barnåler fra åstedet. En slik identifikasjon er ikke mulig, jf. uttalelsen fra Norsk institutt for skogforskning av 23. desember 1999. Barnålene fra åstedet og barnålene fra dressen avviker ikke fra nåler fra et hvilket som helst undertrykt grantre i skogen. Barnålene fra åstedet lar seg ikke skille fra kontrollnåler fra undertrykte grantrær. Barnålene fra åstedet hadde heller ingen sjelden flattrøkt form. Det vises til rapporter fra professorene Laane og Høiland ved Biologisk institutt, Universitetet i Oslo.

Det som ble opplyst for lagretten om barnålbeviset i 1958, var feil. Grunnlag for gjenopptakelse foreligger på dette punkt.

For øvrig bemerkes at det ikke ble funnet barnåler på As frakk, men bare i buksebretten og én nål i innerlommen på dressjakken. Ingen har hevdet at A hadde tatt av seg frakken da drapet skjedde, og frakken hadde ingen spor som ville være forenlig med en slik teori. Forklaringen på at barnålen hadde kommet i innerlommen på dressjakken, må være at den var der fra før, helt fra den tiden Støleggen eide dressen.

Avføringsbeviset

Det vises til prosesskriv til lagmannsretten av 25. mai 2000, og til professor Ståle Eskelands analyse av 22. mai 2000, som konkluderer med at avføringsbeviset er verdiløst.

Det er vanskelig å komme utenom som en nærliggende mulighet at avføring som stammet fra åstedet og den drepte, ble påført As sko og klær mv. under håndteringen på Kriminallaboratoriet.

Det er viktig å være klar over at professor C. S. Aaser, som var den første som undersøkte avføringsmaterialet, ikke fant planterester i materialet fra turnskoen. Professor i botanikk Ola M. Heide, som har avgitt uttalelse 23. februar 2000, har vurdert Aasers metode og gjennomføring av undersøkelser som grundige og forsvarlige. Professor Printz sa i sine rapporter ingenting om metode for analyse av avføringen på As bukselomme og på fyrstikkesken. Det vises til rapport av 16. september 1998 fra professorene Laane og Høiland om dette.

For at avføringsbeviset skal være holdbart, må man vite:

- om avføringen på turnskoen var fra menneske eller dyr,
- om avføringen fra åstedet var fra avdøde,
- om celler fra ertes skall og hvete i avføringen på turnskoen viste at det var identitet med avføringen fra åstedet, og ikke bare at det kunne være det,

Side 1532

- om all avføring både fra turnskoen og fra fyrstikkeske og bukselomme hadde samme opphav, inklusive at all avføring fra turnskoen funnet på forskjellige steder hadde samme opphav.

Det må legges til grunn at avføringen på åstedet ikke var fra B. Innholdet i avføringen er ikke forenlig med det hun hadde spist den dagen drapet skjedde. Rapportene om funn av avføring på hennes klær og kropp tyder på at avføringen ikke fantes der den etter naturens orden skulle være om den var fra henne. Det er spesielt bemerkelsesverdig at det ikke ble funnet avføring på hennes truse.

Selv om avføringen skulle stamme fra B, så ble hun drept senere enn kl. 23.30. Da Olga Eriksen gikk ut i bakgården ca kl. 24.00 for å tømme søppel, gikk hun gjennom mellomgangen der det ble funnet avføring, men hun så ingen avføring der på dette tidspunkt. Det eneste hun la merke til, var den ene blodflekken mot nedgangsdøra til

kjelleren. Dette tyder på at den største blodflekken og avføringen var kommet dit etter kl. 24.00.

Tannbittbeviset

Tannbittbeviset står i en helt annen stilling i dag enn i 1958. Det faktum at de sakkyndige har ulik oppfatning om hvilke av As tenner i overkjeven som har avsatt bittspor 1 - 3, er i seg selv nok til å rukke ved beviset.

Lagmannsretten har feilaktig lagt til grunn de rettsoppnevnte sakkyndiges slutninger vedrørende det tilsynelatende mellomrom mellom bittmerke 4 og 5. De sakkyndige har konstatert et svakt eller delvis treffmerke etter underkjevens høyre sidefortann, både på brystet og på fargelysbilder av skadene. Lagmannsretten har sett bort fra at professor i humananatomi, dr. med. Per Holck ikke fant noe merke etter tannen ved mikroskopisk undersøkelse av selve brystet.

Den ene sakkyndige i 1958, tannlege Ferdinand Strøm, hadde ikke registrert noen skade mellom bittmerke 4 og 5. Lagmannsretten har vist til at MacDonald og Whittaker har erfaring for at tenner ikke produserer et skadeområde som tilsvarende det som er produsert av tilstøtende tenner, selv når de ser ut til å være på omtrent samme nivå i tannbuen. De sakkyndige har imidlertid ikke kunnet påvise noen vitenskapelig referanse for sin påstand på dette punkt.

As bittfunksjon ble undersøkt av Strøm, og er senere undersøkt av tannlege Kjell Johannessen ved hjelp av artikulatur. Dette viser at As høyre sidefortann i underkjeven - en høyst normal tann - ikke forsvinner fra bittmerket når han biter.

MacDonald og Whittakers undersøkelser er mangelfulle både odontologisk og metodisk. Det vises til kritikken som er fremkommet i Den rettsmedisinske kommisjons uttalelser om deres rapporter. Lagmannsretten har ikke lagt tilstrekkelig vekt på denne kritikken.

Forsvareren har for øvrig omfattende merknader til MacDonald og Whittakers supplerende uttalelser til lagmannsretten av 26. og 31. juli 2000.

Det finnes ikke ett eneste individuelt kjennetegn i As tannsett som med sannsynlighet - i alle fall ikke « meget sannsynlig » - forteller at A er biteren. De sakkyndiges uttalelse om at det foreligger « considerable detail » som identifiserer A som biter, er verken

Side 1533

forklart på en slik måte at det kan etterprøves av andre, eller på en slik måte at detaljene i bittsporet gjenfinnes i As tannsett som individuelle kjennetegn. Dette er hovedpoenget i Den rettsmedisinske kommisjons kritikk av de sakkyndiges konklusjon, iallfall konklusjonen for overkjeven.

For å gradere sannsynligheten for at bittmerket er avsatt på den måten de sakkyndige mener, må man dessuten vite noe om hvilke andre som kan ha tilsvarende tannbue og tenner. Det at de to sentrale tenner i overkjeven, de lengste og største, samt høyre sidefortann i underkjeven, ikke vises i bittsporet samtidig, virker uforenlig med As tenner. Det vises til at Strøm i 1958 påpekte at A « har gode regelmessig stillede tenner ».

Forsvarerens skriv til lagmannsretten av 10. juli 2000 ble forelagt for MacDonald og Whittaker. De har ved brev av 31. juli 2000 svart at ingen av innvendingene fremsatt i skrevet får dem til å endre premisser eller konklusjon i deres uttalelse. Dette er påfallende og tyder på at MacDonald og Whittaker ser det som sin oppgave å lese As tenner inn i bittsporet. Det vises også til Holcks uttalelse av 31. mai 2000.

I tillegg til de allerede påviste feil i MacDonald og Whittakers uttalelse, nevnes at As tannmodell viser at naturlig sambitt forskyver underkjeven til venstre, ikke til høyre. Dette strider mot deres figur 8 og 9, som bygger på at A har bitt med underkjeven vridd til høyre i forhold til midtlinjen - altså motsatt av hans naturlige bittfunksjon. Dette er et ubestridelig paradoks i MacDonald og Whittakers resonnement. Når lagmannsretten ikke finner grunnlag for innvendinger mot de sakkyndige på dette punkt, skyldes det at retten ikke har villet se dette.

Innvendingene mot MacDonald og Whittakers uttalelser til lagmannsretten er supplert og ytterligere begrunnet i senere skriv fra forsvareren. Etter at uttalelsen fra den privat engasjerte rettsodontolog, professor David R. Senn, forelå, og i tiden etter at rettsmøtet til gransking av tannbittbeviset ble avholdt 22. mars 2001, har forsvareren inngitt flere skriv om dette beviset.

Senns sakkyndige uttalelser er frifinnende for A, idet følgende hovedpunkter er påvist:

- Det finnes ikke noe bittmerke mellom bittspor 4 og 5. Senn har tatt brystet ut av beholderen det er oppbevart i og undersøkt det i mikroskop.
- Bittmerke 1 - 2 antas å være avsatt av de sentrale fortenner, alternativt kan bittmerke 2 være avsatt av en sidefortann. Undersøkelsen støtter altså ikke MacDonald og Whittakers påstand om at hele tann 21 og 2/3-deler av tann 11 er « forsvunnet » fra bittsporet.
- Mellomrommet mellom bittmerke 4 og 5 blir uforklarlig, idet As tann 42 setter merke når han biter. Dette er tidligere også påvist ved tannlege Johannessens artikulatortest .

- Midtlinjen i As tannsett og naturlige bittfunksjon er den motsatte av den i bittmerket.
- Ingen av As tenner passer til bittmerke 2.
- Vinklene i underkjeven stemmer ikke med bittsporet. Dette ble tidligere påpekt i Holcks rapport 28. oktober 1999.

Side 1534

- As sentrale fortenner i underkjeven - tann 31 og 41 - står i forhold til hverandre motsatt av det bittmerke 5 og 6 viser.

Senn konkluderer med at A kan utelukkes som en mulig biter i saken. Tre andre amerikanske sakkyndige støtter denne konklusjonen.

I sine avsluttende bemerkninger konkluderer forsvaren med at tannbittbeviset ikke kan brukes til å avslå kravet om gjenopptakelse, og at det foreligger « nærmest overveldende » grunner for å ekskludere A som biter og gjerningsmann.

Lagmannsretten har vektlagt tannmodellen fra 1960 - Zalgen - i As disfavør. Det er ikke grunnlag for påstanden om at A hadde filt på tennene sine da han satt i fengsel. Dette er en « vandrehistorie » uten bevismessig dekning. Det er påfallende at avhørene av fengselsbetjentene som har uttalt seg om dette, ikke ble forelagt for A eller forsvaren før A møtte til politiavhør i mars 2000. Ellers kunne han ha imøtegått dette i avhøret.

Videre imøtegås påtalemyndighetens antydninger om at A hadde til hensikt å underslå Zalgen fra saken.

Det er nedlagt slik påstand:

« Eidsivating lagmannsretts sak 54/1958: Påtalemyndigheten mot A, gjenopptas. »

Påtalemyndighetens anførsler

Påtalemyndigheten har den 21. oktober 2000 inngitt tilsvaret til kjeremålet. Anførlene i tilsvaret er utdypet og supplert i flere senere skriv. Det er i hovedsak anført:

Om lovtolkningen/rechtsanvendelsen

For så vidt gjelder vurderingene i tilknytning til straffeprosessloven § 38 og dødstidspunktet, har ikke lagmannsretten sett grunn til å betvile det tidsanslag for drapet som ble angitt i spørsmålene til lagretten i 1958. Kjæremålet retter seg på dette punkt egentlig mot lagmannsrettens bevisvurdering, som påtalemyndigheten er enig i.

Lagmannsretten har ikke forstått loven uriktig til As ugunst ved vurderingene i tilknytning til 0-dokumentene.

Det er ingen feil ved lagmannsrettens lovforståelse vedrørende straffeprosessloven § 392 annet ledd.

Lagmannsretten har ikke oppstilt feil beviskrav eller uriktige vurderingstemaer ved noen av de mulige hjemler for gjenopptakelse, straffeprosessloven § 391 nr. 1 og nr. 3 samt § 392 annet ledd.

Om bevisbedømmelsen

Påtalemyndigheten er enig i lagmannsrettens bedømmelse av så vel vitnebevisene som de tekniske bevis i saken.

Det er ikke holdepunkter for As anførsel om at politidokumentene med avhørene av Gerd Kristiansen, hennes mann og de to skobutikkdamene, ikke ble gjort kjent for forsvaren under hovedforhandlingen i 1958. For øvrig bemerkes at den ene skobutikkdamen, Ruth Klausen, ikke er konsistent i sine forklaringer.

Vedrørende Alf Brandsdal bemerkes - ut over det som er sagt av lagmannsretten - at forsvaren i 1958 tydeligvis ikke fant behov for å

Side 1535

be om at Brandsdal ble fremstilt fra Danmark. Dette hadde vært kurant hvis man mente han kunne ha noe mer å fortelle enn det han allerede hadde forklart til politiet, eller om man anså det hensiktsmessig bare å vise ham frem for lagretten. Spørsmålet om utlevering av straffeutskrift for Alf Brandsdal ble prøvet av Høyesteretts kjæremålsutvalg, som ved kjennelse av 27. januar 2000 avslo forsvarens begjæring, jf. Rt-2000-166 .

Lagmannsretten har ikke uttalt at den ikke tror på Eilif Støleggens forklaring om As dress. Poenget er at han ikke kan bidra med opplysninger om hvor dressen måtte ha vært natt til 7. desember 1957. Det vises til det som er sagt om dette i lagmannsrettens og kjæremålsutvalgets avgjørelser i henholdsvis 1975 og 1976.

Et hovedpoeng i Johanne Olsens forklaring er at hun allerede den 7. desember 1957 om morgenen fortalte om sin observasjon av A til sin nabo Solveig Gundersen. Dette er ikke nevnt av lagmannsretten, men er velkjent fra saksdokumentene og tidligere avgjørelser. Solveig Gundersen avga forklaring til politiet og under den rettslige forundersøkelsen, og hun ble avhørt under hovedforhandlingen i 1958.

Spørsmålet om E som mulig gjerningsmann har vært et hovedpunkt i gjenopptakelsessaken. Noe nytt av vekt om dette er ikke anført i kjæremålet.

Noe nytt av vekt om vitnet Ørnulf Bergersen er heller ikke anført i kjæremålet, bortsett fra en ny spekulasjon om at Bergersen kan ha sett A annet steds i nærheten, og at han bare husket feil.

Det forhold at politiavhøret av Helga Paulsen befant seg i 0-dokumentene, er uten betydning. Hun avga forklaring under hovedforhandlingen, og det er all grunn til å tro at hun da kom med de opplysninger hun hadde i saken.

As påståtte alibi på drapstidspunktet er basert på hans forklaring om piken Gerd - som fortsatt er ukjent - og vitneforklaringene fra hans mor og søster. Dette alibiet er ødelagt allerede ved forklaringene fra Johanne Olsen og Solveig Gundersen. En nærmere analyse av de protokollerte forklaringer om dette viser at verken As mors eller hans søsters forklaringer er konsistente. Det antas at aktor for lagmannsretten i 1958 prosederte på at A under sin tid hjemme natt til lørdag 7. desember 1957 brakte sin mor og eventuelt også sin søster inn i den forestilling at han hadde med seg en pike hjem. Heller ikke i dag er det lett å se det såkalte Gerd-alibi på en annen måte.

Påtalemyndigheten har fremlagt politiavhør mv. av søsterens ektemann i 1958, foretatt i mai 2001. Han forklarte seg som vitne under saken i 1958, men forklarer seg nå annerledes på flere punkter og kommer blant annet med opplysninger som bidrar til å svekke As påståtte alibi.

De taktiske bevisene i saken viser i seg selv at A var skyldig og at domfellelsen var riktig. I tillegg kommer de tekniske bevis.

Angående *barnålbeviset* anføres det ikke noe nytt i kjæremålet. Det vises til påtalemyndighetens tidligere bemerkninger om dette og fastholdes at barnålbeviset fortsatt er et meget sterkt bevis mot A.

Angående *avføringsbeviset* bemerkes:

Til professor Ola M. Heides uttalelse om professor Printz metode

Side 1536

bemerkes at Printz beskrev sin metode i sin første uttalelse av 17. januar 1958. Han har selvfølgelig nyttet samme metode i sine senere rapporter.

Til anførselen om at avføringen på åstedet ikke var Bs, bemerkes at når det ikke er beskrevet avføring i eller rundt analåpningen, behøver det ikke bety annet enn at tilfellet ble oppfattet som normalt. Forsvareren opererer langt utenfor den praktisk mulige tvil når avføringen på B og hennes klær søkes henført til ytterligere en ukjent som ikke har meldt seg. Under enhver omstendighet er det slik at den avføring som ble funnet på den dreptes kropp mv., stemmer med funnene på As sko og klær. Det dreier seg her om et nær 100 prosent sikkert bevis.

Olga Eriksen avga flere forklaringer. Det kan ikke trekkes en slik negativ slutning som forsvareren gjør, at siden hun ikke nevnte avføring i sine forklaringer om hva hun så i gangen da hun gikk ned ca kl. 24.00, så kan ikke avføringen ha vært der på dette tidspunkt.

As kritikk av lagmannsrettens utgangspunkt ved vurderingen av *tannbittbeviset* er forfeilet. Det som anføres som grunnlag for gjenopptakelse, må vurderes i forhold til lovens vilkår for gjenopptakelse. Det er ikke nok at det påberopes opplysninger fra private sakkyndige. Disse opplysninger må prøves av retten.

Avstanden mellom bittmerke nr. 4 og 5 - det såkalte mellomrommet - er ikke i seg selv noe bevis som frifinner A. MacDonalds og Whittakers mening om dette deles av de rettsoppnevnte sakkyndige som tidligere har opptrådt i saken, samt av den i dag fremste ekspert i Norge, professor Tore Solheim. Den rettsmedisinske kommisjons uttalelser til lagmannsretten støtter ikke As anførsler.

Anførselen i kjæremålet om at de vitenskapelige bevis i 1958 fastslo identitet, er ikke riktig. Bare tannlege Strøm hevdet at det forelå identitet, dog med den uttrykkelige reservasjon at dette var hans personlige syn. Rent vitenskapelig konkluderte han med at det var overveiende sannsynlighet.

Til anførselen om at MacDonald og Whittaker ikke har klargjort problemstillingen ved å la være å angi hva det er ved As tenner og bittfunksjon som er grunnlag for konklusjonen « meget sannsynlig », bemerkes at dette må forstås som et angrep på lagmannsrettens saksbehandling. Det foreligger ingen saksbehandlingsfeil på dette punkt.

Lagmannsretten har gjennom sin nitide gjennomgang av samtlige innlegg klargjort hvorfor den pr. 18. august 2000 fant å måtte avgjøre saken i As disfavør, blant annet med grunnlag i de rettsoppnevnte sakkyndiges uttalelser. De sakkyndige har klargjort grunnlaget for sin konklusjon på en slik måte at dette var tilstrekkelig for lagmannsrettens avgjørelse. De sakkyndiges konklusjon « meget sannsynlig » er basert på en totalvurdering hvor alle elementer ved As tenner inngår. Lagmannsretten har redegjort for hvorfor den ikke følger kritikken fra Den rettsmedisinske kommisjon. Påtalemyndigheten tilføyer at kommisjonen i denne saken neppe har hatt kompetanse på linje med de oppnevnte sakkyndige.

I sitt avsluttende prosesskriv retter påtalemyndigheten kritikk mot Den rettsmedisinske kommisjons uttalelse og konklusjon av 3. oktober 2001. Det hevdes at det ikke er grunnlag for å sidestille verdien av de private sakkyndiges rapporter - Senn, Alder, Bowers og Stimson - med

de rettsoppnevntes. I motsetning til det kommisjonen har påpekt med hensyn til de private sakkyndiges rapporter, har den ikke uttalt at det foreligger udokumentert og utilstrekkelig grunnlag for dens kontroll av de rettsoppnevnte sakkyndiges erklæringer.

Når det gjelder tannmodellen Zalgen, mener påtalemyndigheten at A i sin tid forberedte bevisfusk. Selv om lagmannsretten ikke har tatt standpunkt til dette, har den med god grunn funnet det påfallende at modellen fra 1960 ikke ble brakt på bane i forrige gjenopptakelsessak eller i den nå pågående sak før tannlege Stensland, som hadde laget modellen, gjorde oppmerksom på den.

Også nye opplysninger i disfavør av den som krever gjenopptakelse, må trekkes inn i prøvingen av gjenopptakelsesbegjæringen.

Høyesteretts kjæremålsutvalg har full kompetanse i saken og skal bemerke:

I. Generelt om bestemmelsene i straffeprosessloven § 391 nr. 1 og nr. 3 og § 392 annet ledd som grunnlag for gjenopptakelse

Etter straffeprosessloven § 391 nr. 1 kan gjenopptakelse blant annet besluttes når noen som har handlet i saken på det offentliges vegne, « har gjort seg skyldig i straffbart forhold med hensyn til saken, eller et vitne har gitt falsk forklaring ... », og det ikke kan utelukkes at dette har innvirket på dommen til skade for siktede ». I henhold til bestemmelsen i § 391 nr. 3 kan gjenopptakelse besluttes når det « opplyses en ny omstendighet eller skaffes fram et nytt bevis som synes egnet til å føre til frifinnelse eller ... anvendelse av en mildere strafferegel eller en vesentlig mildere rettsfølge ». Etter § 392 annet ledd, slik bestemmelsen lød inntil lovendring 11. juni 1993, kan gjenopptakelse til gunst for domfelte besluttes når « særlige forhold gjør det meget tvilsomt om dommen er riktig, og tungtveiende hensyn tilsier at spørsmålet om siktedes skyld blir prøvd på ny ». Etter lovendringen i 1993 kreves det ikke lenger at særlige forhold gjør det *meget* tvilsomt om dommen er riktig; det er nå tilstrekkelig at dette fremstår som tvilsomt. Lovendringen gjelder bare avgjørelser som er blitt rettskraftige etter 1. januar 1980, og således ikke As sak.

Slik saken ligger an, finner kjæremålsutvalget ikke grunn til å gå nærmere inn på de beviskrav som etter § 391 nr. 1 må være oppfylt for at det kan legges til grunn at det har vært utvist straffbart forhold fra politi, påtalemyndighet eller vitners side. Utvalget begrenser seg til å fremheve at det i hvert fall må foreligge klare holdepunkter for å anta at det forholder seg slik. Det er ikke tilstrekkelig at domfelte *anfører* at det er begått straffbare handlinger.

Når det gjelder den generelle forståelse av bestemmelsene i straffeprosessloven § 391 nr. 3 og § 392 annet ledd, vises blant annet til kjæremålsutvalgets kjennelse inntatt i Rt-2000-2142 . Utvalget vil fremheve følgende:

Kriteriet « synes egnet til » i § 391 nr. 3 er i rettspraksis forstått dithen at det må foreligge *en rimelig mulighet* for at det nye som påberopes, ville ha medført en annen avgjørelse om det hadde foreligget for den dømmende rett. Det kreves altså ikke sannsynlighetsovervekt for at dette ville ha blitt resultatet.

Ved avgjørelsen må betydningen av nye omstendigheter og bevis vurderes i sammenheng med betydningen av det øvrige bevismaterialet

som foreligger i saken. Det er først når frifinnelse mv. etter en slik samlet bevisbedømmelse fremstår som en rimelig mulighet, at de nye forhold gir grunnlag for gjenopptakelse etter bestemmelsen.

Omstendigheter og bevis er nye når de ikke har vært fremme for den dømmende rett, og dermed ikke har kunnet inngå i rettens vurderingsgrunnlag. Også nye omstendigheter og bevis som burde vært gjort gjeldende forut for domfellelsen, kan gi grunnlag for gjenopptakelse, jf. likevel § 391 nr. 3 2. punktum.

Nye forklaringer fra domfelte eller vitner som har forklart seg for den dømmende rett, er ikke å anse som nye omstendigheter eller bevis.

Normalt er heller ikke nye vurderinger av bevis som ble ført for den dømmende rett, å anse som nye omstendigheter eller bevis i relasjon til bestemmelsen i § 391 nr. 3. Nye sakkyndige erklæringer kan imidlertid bli ansett som nye bevis, selv om de ikke er basert på nytt materiale, jf. blant annet Rt-1994-1149 . Nye undersøkelser av teknisk bevismateriale i saken, eksempelvis med grunnlag i nye metoder eller nye generelle innsikter, vil således kunne anses som nye bevis. Også nye sakkyndige vurderinger som bare har karakter av evalueringer av tidligere sakkyndiges uttalelser, vil kunne anses som nye bevis, i hvert fall hvis evalueringene er basert på ny innsikt som har alminnelig faglig tilslutning.

Etter § 392 annet ledd gjelder ingen begrensninger med hensyn til hvilke « særlige forhold » som kan være av betydning ved bedømmelsen av om det er « meget tvilsomt » om straffedommen er riktig. Også nye vurderinger av de bevis som ble ført for den dømmende rett, kan således komme i betraktning i denne sammenheng. Bestemmelsen i § 392 annet ledd har både før og etter lovendringen i 1993 vært ment som en ytterste sikkerhetsventil i de tilfeller der

dommens riktighet fremstår som meget tvilsom/tvilsom, og « saken alt i alt stiller seg slik at det etter rettens oppfatning bør skje en ny prøvelse av saken for at man skal føle seg overbevist om at ingen urett er skjedd », jf. Straffeprosesslovkomiteens innstilling side 344.

Ved avgjørelsen av krav om gjenopptakelse etter § 391 nr. 3 og § 392 annet ledd er det av vesentlig betydning at når den dømmende rett har funnet at det ikke er rimelig tvil om tiltaltes skyld, er det skjedd på grunnlag av umiddelbar bevisførsel. Bevisførselen ved krav om gjenopptakelse er derimot middelbar - eventuelt supplert med gransking og muntlige forhandlinger av begrenset karakter i forhold til forhandlingene for den dømmende rett. Bevisumiddelbarhet - at den dømmende rett selv skal høre tiltalte og vitnene - er et bærende prinsipp i straffeprosessen. Ved de forklaringer som avgis, og de tilføyelser, endringer og avklaringer som skjer gjennom eksaminasjon i retten, og ved det inntrykk som formidles gjennom den personlige opptreden i rettssalen, får den dømmende rett normalt et langt bedre grunnlag for å vurdere troverdigheten og holdbarheten av forklaringer enn man kan få ved lesing av dokumenter der forklaringene er nedtegnet.

De hensyn som i sin alminnelighet tilsier at gjenopptakelsesretten viser varsomhet i overprøvingen av en avgjørelse truffet etter umiddelbar bevisførsel, forsterkes med tiden. Nye forklaringer vil gjennomgående preges av at erindringer svekkes og forskyves over tid, eller forklaringer

Side 1539

lar seg ikke gjenta. Tekniske bevis vil kunne reduseres i verdi eller gå tapt.

Av betydning er det også om den avgjørelse som søkes gjenopptatt, er begrunnet eller ikke. I saker med lagrette, der avgjørelsen av skyldspørsmålet ikke er begrunnet, lar det seg normalt vanskelig gjøre å si noe sikkert om hvorledes de enkelte bevis i sin tid ble vurdert av lagretten. Lagretten må forutsettes å ha bygget på en samlet vurdering av det bevismateriale som ble presentert. Og det vil i sin alminnelighet kunne antas at enkelte bevis har spilt en mer fremtredende rolle enn andre. Men utover dette må den domstol som tar stilling til gjenopptakesspørsmålet, vise tilbakeholdenhet med å forutsette hvorledes lagretten har vektlagt enkelte bevis i forhold til andre.

II. Bevisførselen under lagmannsrettssaken i 1958

Straffesaken mot A ble behandlet av lagmannsretten i tiden 2. juni -16. juni 1958.

Tiltalebeslutningen i saken bygger på at A den 6. desember 1957 noe etter kl. 22.40 møtte B i Karl Johans gate ved krysset med Dronningens gate, og at han fulgte med henne bort Dronningens gate og til Skippergata 6 B, hvor hun bodde. Her forsøkte han å voldta henne og drepte henne mellom ca kl. 23.00 og 23.30. Drapet skjedde i inngangspartiet mot Skippergata. B ble deretter halt/båret over en indre gårdsplass og ned i kjelleren mot Fred. Olsens gate. A samlet brennbart materiale omkring henne, men forlot så åstedet, formodentlig fordi han manglet fyrstikker, tok drosje fra Youngstorget litt før kl. 24.00 til nærheten av sitt hjem i Tore Hunds vei på Lille Tøyen. Hjemme skiftet han klær og sko, hentet fyrstikker og syklet tilbake til åstedet i Skippergata. Her gikk han ned i kjelleren, der liket av B lå, tente på det brennbare materialet og forlot åstedet. Han ble pågrepet i Havnegata ved Østbanestasjonen kl. 00.58 mistenkt for sykkeltyveri.

Lagrettens kjennelse ble truffet etter en omfattende bevisførsel. Foruten A selv avga 71 vitner og 19 sakkyndige forklaring under hovedforhandlingen.

A forklarte under saken at han etter å ha forlatt Kafé Hjerterum i Pilestredet hadde gått til Olaf Bulls plass for å ta bussen hjem. Her hadde han møtt en kvinne, Gerd, som han tidligere hadde truffet på dansefester. Gerd, som hadde vært med ham hjem før, ble også denne gang med ham. De gikk til fots fra Olaf Bulls plass til As bopel, dit de ankom ca kl. 23.30. De oppholdt seg deretter på As rom i annen etasje til ca kl. 00.30, da A syklet henne tilbake til sentrum - en del av veien spaserte de. Han forlot henne ved Stortinget og fortsatte så ned Prinsens gate til Havnegata, der han ble pågrepet. A kunne ikke bidra med nærmere opplysninger til identifikasjon av Gerd.

I en pause under hovedforhandlingen i lagmannsretten ga en mann overfor As forsvarer uttrykk for at hans fraskilte hustru, Gerd Berg, kunne være den Gerd som A hevdet å ha vært sammen med. Gerd Berg ble ført som vitne. Hun nektet noensinne å ha truffet A. A hevdet da han fikk se henne - og bekreftet siden på gjentatt forespørsel - at hun var den Gerd som var blitt med ham hjem drapskvelden.

As forklaring om besøket hjemme ble støttet av hans mor og

Side 1540

søster. Disse forklarte at han var hjemme før kl. 23.30 og forlot huset igjen ca kl. 00.30. De forklarte også at han kom hjem og forlot huset sammen med en kvinne, noe de i første rekke bygget på hva A hadde sagt mens han var hjemme, og på lyden av skritt i trappen da kvinnen forlot huset. De hadde ikke selv sett kvinnen.

Sentrale i aktorats bevisførsel var vitner som hadde observert A og B drapskvelden og -natten, og vitner som på forskjellig måte kunne støtte troverdigheten eller påliteligheten av disse vitnenes utsagn. De mest sentrale vitnene med direkte observasjoner var for det første vitner som kjente A, og som hadde sett ham ved Grand Hotel på vei

østover i Karl Johans gate på et tidspunkt da han ville rekke å møte B før hun gikk inn i Dronningens gate. Videre førte aktoraten flere vitner som visste hvem B var, og som hadde sett henne i det kritiske tidsrom i følge med en ukjent mann i Dronningens gate og i Skippergata. Olga Eriksen, som også bodde i nr. 6 B, forklarte at hun så henne her, i gangen ut mot Skippergata, sammen med en ukjent mann ca kl. 23.00. Avhørene av disse vitnene gjaldt i hovedsak om deres observasjoner og beskrivelser av mannen med større eller mindre sikkerhet utpekte ham som A. Et meget sentralt vitne, Johanne Olsen, som kjente A, forklarte at han gikk forbi henne i Torggata og tok drosje fra Youngstorget ca kl. 23.50. Et annet vitne, Ørnulf Bergersen, som også kjente A, og som under hovedforhandlingen satt fengslet på Botsfengslet og først da meldte seg som vitne for fengselsmyndighetene og politiet, forklarte å ha sett ham utenfor åstedet kl. 00.55 den 7. desember.

De sakkyndige forklaringene som ble avgitt under hovedforhandlingen, var basert på undersøkelser av det tekniske bevismateriale i saken. De sakkyndige var oppnevnt av forhørsretten under den rettslige forundersøkelse som var en del av etterforskningen i alvorligere straffesaker etter straffeprosessloven av 1887. Undersøkelsene ble beskrevet i skriftlige erklæringer som ble fremlagt for forhørsretten. Det fremgår ikke av lagmannsrettens rettsbok at de skriftlige uttalelsene ble fremlagt eller opplest i lagmannsretten, og de synes således ikke å ha vært bevis under hovedforhandlingen. I tilknytning til forklaringene ble en del av dette materialet forevist i lagmannsretten. Sentralt under den sakkyndige del av bevisførselen sto tannbittbeviset, barnålbeviset og avføringsbeviset. Disse bevisene gjelder spørsmålene om det er overensstemmelse mellom henholdsvis As tenner og de bittmerker som fantes på Bs venstre bryst, mellom barnåler funnet på As klær og på åstedet og mellom avføring funnet på A og på B og på åstedet.

Lagrettens kjennelse var ikke begrunnet. Kjennelsen må antas å være bygget på en samlet vurdering av det som kom frem under hovedforhandlingen. Under lagmannsrettssaken har åpenbart troverdigheten og påliteligheten av tiltaltes forklaring og de forskjellige vitneforklaringer stått sentralt. Vesentlige må også de nevnte sakkyndige forklaringer antas å ha vært. Hvorledes de enkelte bevis er vektlagt, er det for øvrig ikke mulig å si noe sikkert om.

III. Grunnlaget for vurderingen av gjenopptakelsesbegjæringen

Innholdet i de vitneforklaringene som ble avgitt under hovedforhandlingen, må antas i hovedsak å samsvare med de skriftlig nedtegnede

Side 1541

politiforklaringer og rettslige forklaringer som ble avgitt til forhørsretten under den rettslige forundersøkelse. Også de sakkyndiges forklaringer må i hovedsak antas å være i overensstemmelse med innholdet i de skriftlige erklæringer som ble avgitt til forhørsretten. De skriftlige nedtegnelser som foreligger, gir imidlertid på ingen måte et fullstendig bilde av det som fremkom under hovedforhandlingen. Både tiltalte, vitner og sakkyndige må antas å ha vært gjenstand for til dels inngående eksaminasjon fra rettens, aktors og forsvarerens side. Dette har på vanlig måte ført til utdypninger, nyanseringer, oppklaringer av uklarheter mv. Det er således ikke grunnlag for å trekke vidtgående slutninger fra det skriftlige materialet til hva som har kommet frem under hovedforhandlingen.

I en viss, men begrenset, utstrekning kan avisoppslag fra rettsforhandlingene tenkes å kaste et supplerende lys over det som fremkom. Uttalelser avgitt i etterhånd kan også være av interesse, blant annet statsadvokat Dorenfeldts redegjørelse av 17. desember 1958, der han i anledning As første gjenopptakelsesbegjæring, som senere ble trukket tilbake, ga « en bred, samlet fremstilling av det bevismateriale som lagretten bygget sin avgjørelse på ».

En del av det tekniske bevismateriale er i behold, om enn ikke i samme stand som under rettssaken. Det gjelder i første rekke elementer i det såkalte tannbittbeviset. Som redegjort for ovenfor har tannbittbeviset blitt gjort til gjenstand for omfattende nye rettsodontologiske og medisinske undersøkelser, dels av rettsoppnevnte sakkyndige, dels av sakkyndige engasjert av A. En del av de tekniske bevis er senere ødelagt, kastet eller kommet bort. Det gjelder organisk materiale som avføring, barnåler og blodspor. Barnålene fra åstedet er i behold og har gitt grunnlag for nye undersøkelser av sakkyndige engasjert av partene.

At materiale er gått tapt, innebærer at muligheten for å foreta nye avgjørende undersøkelser i saken, eksempelvis DNA-undersøkelser, er utelukket. Kjæremålsutvalget er for øvrig enig med lagmannsretten i at påtalemyndigheten ikke har hatt plikt til å oppbevare dette bevismaterialet. Denne saken illustrerer imidlertid behovet for at spørsmålet om oppbevaring av bevis og opprettholdelse av beslag i saker der tekniske bevis er av betydning, gjøres til gjenstand for en mer inngående vurdering.

Lagmannsretten har nevnt at det fremdeles er i behold hår som ifølge påtalemyndigheten skriver seg fra offerets kåpe. Hvis A hadde vært villig til å avgi hårprøve, ville det kunne bekreftes eller avkreftes om hårene stammet fra ham. Han har imidlertid ikke gått med på dette, da han mener at han avga hårprøve i 1958 og ikke ser bort fra at det nettopp er hår fra denne prøven påtalemyndigheten hevder er funnet på offerets kåpe. Kjæremålsutvalget er enig med lagmannsretten i at det ikke er holdepunkter for å mene at A avga hårprøve i 1958, og viser for så vidt til lagmannsrettens kjennelse.

Som lagmannsretten peker på, gjelder gjenopptakelsesbegjæringen en straffedom som ble avsagt for mer enn 40 år siden. Ved en eventuell ny hovedforhandling etter gjenopptakelse av saken skal tiltalte frifinnes hvis det kan reises

noen rimelig tvil om at han er skyldig. Bevisførselen ville i det alt vesentlige måtte skje på grunnlag av de skriftlig nedtegnete forklaringer, uten mulighet for suppleringer mv., og med de reduserte muligheter for vurdering av pålitelighet og troverdighet dette innebærer.

Side 1542

Vesentlige deler av det tekniske bevismaterialet som sto sentralt under hovedforhandlingen i 1958, er dessuten gått til grunne. Dette betyr at den bevisbyrde som påhviler påtalemyndigheten, neppe vil kunne oppfylles ved ny behandling i lagmannsretten, og at en kjennelse som tillater gjenopptakelse fordi domfelte i hvert fall har en rimelig mulighet for å bli frifunnet, i realiteten innebærer en frifinnelse.

IV. Kjæremålsutvalgets vurdering av As anførsler

1. Generelt

I kjæremålet gjøres det gjeldende en rekke anførsler som må sies å rette seg mot lagmannsrettens saksbehandling, lovtolkning og bevisbedømmelse. Kjæremålet er til dels uklart med hensyn til grupperingen av de enkelte anførsler. I hovedsak er det i realiteten lagmannsrettens bevisvurderinger som angripes. I kjæremålet vises det videre til gjenopptakelsebegjæringen og de anførsler som under saksforberedelsen for lagmannsretten ble gjort gjeldende fra As side.

Kjæremålsutvalget kan ikke se at det er noe å utsette på lagmannsrettens saksbehandling eller lovtolkning. Når det gjelder As anførsel om at § 391 nr. 3 er feiltolket ved at lagmannsretten har foretatt en samlet bevisbedømmelse der vekten av nye omstendigheter eller bevis er vurdert sammen med det øvrige bevismateriale i saken, viser utvalget til drøftelsen ovenfor under punkt I, der det fremgår at det nettopp er en slik samlet vurdering § 391 nr. 3 gir anvisning på. Da utvalget har full kompetanse til å prøve alle sider ved saken, er det ikke grunn til å gå nærmere inn på As angrep på lagmannsrettens saksbehandling og lovtolkning.

Lagmannsretten har skrevet en omfattende og grundig kjennelse. Etter at kjennelsen ble avsagt, er det imidlertid for så vidt gjelder tannbittbeviset kommet til et nytt bevis ved at A har fremlagt en sakkyndig erklæring avgitt av professor David R. Senn, Universitetet i Texas, vedlagt uttalelser fra tre andre amerikanske rettsodontologer. Professor Senn har i uttalelse av 11. mars 2001 konkludert med at A kan utelukkes som mulig biter. Konklusjonen støttes av de tre øvrige amerikanske rettsodontologene.

Når det gjelder de øvrige forhold som gjøres gjeldende som grunnlag for gjenopptakelse, står saken stort sett i samme stilling som for lagmannsretten. Kjæremålsutvalget er for disse forhold i det vesentlige enig med lagmannsretten og finner det langt på veg tilstrekkelig å vise til lagmannsrettens vurderinger og konklusjoner. Noen forhold vil imidlertid bli nærmere kommentert av utvalget.

2. Anførsler om straffbare handlinger begått av politi, påtalemyndighet og vitner i forbindelse med straffesaken mot A, jf. straffeprosessloven § 391 nr. 1

De forhold som påberopes som gjenopptakelsesgrunnlag etter § 391 nr. 1, påberopes også som grunnlag etter nr. 3. Det gjelder anførselene om at Ørnulf Bergersen, underdirektør Bjørn Dokmo og fengselslege Jon Leikvam ved Botsfengselet avga falske vitneforklaringer under hovedforhandlingen i 1958. Videre gjelder det anførselene om at politi og påtalemyndighet har gjort seg skyldig i straffbart forhold under saken ved at de såkalte 0-dokumentene er holdt utenfor saksdokumentene, ved at statsadvokat Dorenfeldt skal ha holdt dokumentene vedrørende Gerd Evelyn Kristiansen - sakens dok. 92 - unna forsvarer og lagmannsretten,

Side 1543

og ved at politiet skal ha kjent til hvor det uteblitte vitnet Alf Brandsdal oppholdt seg, men holdt opplysningen om dette tilbake fra lagmannsretten.

I kjennelsen behandler lagmannsretten disse anførselene på side 33-46. Kjæremålsutvalget er enig med lagmannsretten i at det ikke kan legges til grunn at vitnene avga falske forklaringer.

Ørnulf Bergersen, som satt fengslet på Botsfengselet og først meldte seg som vitne mens hovedforhandlingen pågikk, forklarte i lagmannsretten at han hadde sett A ved åstedet kl. 00.55 den 7. desember 1957. Det aller meste av det som nå er anført til støtte for påstanden om at Bergersen avga falsk forklaring, ble også gjort gjeldende i gjenopptakelsessaken i 1970-årene. Lagmannsretten har i hovedsak vist til de vurderinger som den gang ble gjort av lagmannsretten og Høyesteretts kjæremålsutvalg. Det nye denne gang er opplysninger om at Bergersen, som sante straff for vinningsforbrytelser, søkte om benådning ved to anledninger vinteren og våren 1958, og senere - etter at A var dømt - om overføring til annet fengsel og straffavbrudd. Kjæremålsutvalget er enig med lagmannsretten i at disse opplysningene ikke setter spørsmålet om falsk forklaring i en annen stilling. Nedenfor under punkt 3.1. kommer utvalget tilbake til spørsmålene ved drøftelsen av gjenopptakelse etter § 391 nr. 3.

Kjæremålsutvalget er videre enig med lagmannsretten i at det ikke er grunnlag for anførselen om at politiet førte lagmannsretten bak lyset angående vitnet Brandsdal, og tiltrer lagmannsrettens vurdering av forholdets betydning - at det kan ses bort fra at Brandsdal har tilknytning til saken som mulig gjerningsmann eller på annen måte.

Utvalget slutter seg også til lagmannsrettens oppfatning om at det ikke er holdepunkter for å anta at statsadvokat Dorenfeldt holdt dokumentene vedrørende Gerd Kristiansen unna forsvareren, og at det for øvrig må anses utelukket at en eventuell bevisførsel om forholdet under hovedforhandlingen kunne hatt betydning for skyldspørsmålet. Utvalget bemerker at lagmannsretten har pekt på at A under hovedforhandlingen ikke bare hadde utpekt Gerd Berg som den ukjente Gerd han hadde forklart seg om til politiet og retten, men at A og Gerd Kristiansen kjente hverandre fra oppveksten, og at hun da vanskelig kunne tenkes å være den ukjente Gerd. I kjæremålserklæringen pekes det på at A av denne grunn selv mener at Gerd Kristiansen ikke kan være den rette Gerd, men at dette ikke kan være avgjørende. Forsvareren viser i denne forbindelse til at A ikke kjente henne igjen på Kafé Hjerterum om kvelden den 6. desember 1957. Hvorvidt han kjente henne igjen, er etter utvalgets oppfatning uvisst, hun kjente i hvert fall ham igjen. Utvalget finner det under enhver omstendighet utelukket at A skulle ha møtt Gerd Kristiansen i byen, tatt henne med hjem og tilbrakt en times tid sammen med henne hjemme og derpå fulgt henne tilbake til sentrum, uten å bli klar over hvem hun var. Det er også grunn til å peke på at A under den rettslige forundersøkelsen bekreftet at den ukjente Gerd hadde vært med ham hjem tidligere. I politiavhør i mars 2000 forklarte A at hun hadde vært med ham hjem én gang før.

Når det gjelder de såkalte 0-dokumentene, dokumenter som opprettes i forbindelse med etterforskning, men som antas å være uten selvstendig

Side 1544

interesse som saksdokument, er kjæremålsutvalget enig med lagmannsretten i at det *i grensetilfeller* vil måtte bero på en avveining mellom et dokumentets relevans for skyld- eller straffespørsmålet og i første rekke personvern hensyn hvorledes dokumentet skal håndteres. Utvalget er videre enig i at notatet om Helga Paulsens telefonhenvendelse, og avhøret av henne, etter praksis i dag skulle vært gjort til ordinære saksdokumenter. Utvalget er også enig i at dette formodentlig hadde vært riktig også i 1957/58, selv om det - som lagmannsretten understreker - nok har pågått en utvikling i retning av større innsynsrett for siktede på etterforskningsstadiet på bekostning av blant annet personvern hensyn, jf. nåværende straffeprosesslov § 242, som var uten parallell i loven av 1887, og den alminnelige utvikling i forvaltningsretten ellers.

Lagmannsretten har lagt til grunn at den skjønnsmessige vurdering som i sin tid ble gjort, sannsynligvis var utslag dels av at dokumentene ble ansett for å være uten interesse i saken og dels av personvern hensyn, og at vurderingen ikke innebærer et straffbart forhold. Kjæremålsutvalget er enig i dette og i at det for øvrig kan utelukkes å ha hatt betydning for skyldspørsmålet at dokumentene ikke ble gjort kjent for siktede og forsvareren.

Det sentrale i Helga Paulsens forklaring var at hun synes å ha ansett E, som bodde i Skippergata 6 B, som drapsmannen. Hennes forklaring om dette i avhøret 7. desember 1957 ble etter alt å dømme gjentatt da hun møtte som vitne for lukkede dører under hovedforhandlingen. Oppfatningen om E som drapsmann har karakter av ren spekulasjon. Det er etter utvalgets mening ingen holdepunkter for å hevde, slik A gjør, at når avhøret ikke ble gjort kjent, medførte det at den rettslige forundersøkelsen ble ødelagt, så vidt forstås ved at man da ikke fikk konsentrert undersøkelsen om den riktige gjerningsmannen.

I kjæremålserklæringen gjøres det gjeldende som en lovanvendelsesfeil at 0-dokumentene også inneholder andre dokumenter som politiet ved straffbart forhold har holdt utenfor saksdokumentene. Det vises i denne forbindelse til gjestelistene fra City Hotel, som anføres blant annet å inneholde navnet på atskillige unge menn, hvorav ti var født på 1930-tallet, som ikke kan utelukkes som mulige gjerningsmenn. Kjæremålsutvalget kan vanskelig se at det kan kritiseres at gjestelisten ikke ble gjort til saksdokument.

3. Anførsler om nye omstendigheter eller nye bevis som er egnet til å føre til frifinnelse, jf. straffeprosessloven § 391 nr. 3

3.1. Vitnet Ørnulf Emil Bergersen

Selv om det er uklart om opplysninger om at Bergersen i 1958 hadde søkt om benådning, kom frem da han avga forklaring under hovedforhandlingen, er det ut fra de foreliggende opplysninger mest sannsynlig at det ikke skjedde, og utvalget legger dette til grunn. Det tilføyes at avslaget på hans benådningssøknad av april 1958 trolig ikke var kjent for ham før han avga forklaring 7. juni 1958. Opplysningene om at Bergersen hadde søkt om benådning, må anses for nye omstendigheter eller bevis i forhold til § 391 nr. 3. Til spørsmålet om disse synes egnet til å føre til frifinnelse, bemerkes:

Lagretten ble gjennom underdirektør Dokmos og overlege Leikvams

Side 1545

forklaringer kjent med forhistorien til at Bergersen ville avgi forklaring og at dette først ble kjent for politi og påtalemyndighet etter at hovedforhandlingen var begynt. Gjennom Bergersens egen forklaring - hvis innhold var

kjent for aktor og forsvarer gjennom den politiforklaring Bergersen ga 3. juni 1958 - og den eksaminasjon som fant sted i tilknytning til forklaringen, hadde lagretten grunnlag for å vurdere Bergersens troverdighet. Også spørsmålet vedrørende gatenummeret i Skippergata der Bergersen mente A kom fra, ble belyst under hovedforhandlingen.

I tillegg til innholdet i Bergersens historie hadde også andre omstendigheter betydning for lagrettens vurdering av Bergersens troverdighet. Det sier seg selv at det forhold at Bergersen sonet fengselsstraff, og derved kunne tenkes å mene at han ville oppnå fordeler gjennom sin forklaring, ikke har gått upåaktet hen hos aktor og forsvarer. Det fremgår da også av Aftenpostens referat fra forklaringen at dette var fremme under aktors eksaminasjon.

A har også gjort gjeldende at Bergersens generelle troverdighet var lav, og har i denne forbindelse vist til en uttalelse avgitt av psykolog Kåre Bødal 28. november 1958, der det fremgår at Bergersen var en langvarig vanekriminell, evnemessig « sinke » og dertil en « imbecill nevrotiker » og « debil psykopat ». Kjæremålsutvalget viser til at lagretten var gjort kjent med Bergersens strafferegister, der det også fremgikk at han var sikringsdømt og med andre ord var funnet å ha mangelfullt utviklede eller varig svekkede sjelsevner. Videre var lagretten kjent med at Leikvam, som Bergersen henvendte seg til i april 1958, jf. overlegens erklæring av 21. april s.å., og som forklarte seg for lukkede dører, ifølge Aftenpostens referat ikke hadde grunn til å tro at Bergersen hadde et uredelig motiv for sin henvendelse.

Det er vanskelig å si noe nærmere om hvorledes lagretten bedømte troverdigheten av Bergersens vitneprov. Etter kjæremålsutvalgets oppfatning er det etter alt å dømme her tale om en forklaring der bevisumiddelbarhet har vært av vesentlig betydning.

Kjæremålsutvalget kan på denne bakgrunn ikke se at opplysningene om Bergersens benådningssøknader ville ha vært egnet til å frifinne A om de var kommet frem under hovedforhandlingen, og selv om de kanskje ville ha kunnet skape noe mer tvil om holdbarheten eller troverdigheten av hans forklaring, ville de neppe i vesentlig grad ha påvirket lagrettens bedømmelse av den.

Avslutningsvis bemerkes:

De dokumentene som nå er fremlagt, er utførlig referert av lagmannsretten. Dokumentene gir etter kjæremålsutvalgets oppfatning et nokså tilforlatelig inntrykk. Det som fremgår, er at Bergersen hadde regnet med å møte ubehageligheter fra medfanger som følge av sin forklaring, og at han derfor lenge kviet seg for å vitne. I hans søknader og korrespondanse om soningsavbrudd og overflytting etter dommen henviser han til ubehageligheter og press fra medfanger. Han gir blant annet uttrykk for at « [j]eg forlanger ingen ting for det om jeg meldte meg som vidne i A-saken, men jeg skulle heller ikke miste de fordelene jeg hadde på Botsfengselet ». Det er ingenting i dokumentene for øvrig som viser at Bergersen har ment å oppnå fordeler gjennom sin vitneforklaring.

Side 1546

3.2. Andre forhold

Når det gjelder As anførsler om død tidspunktet, som hevdes å være senere enn det som ble lagt til grunn i 1958, viser kjæremålsutvalget til lagmannsrettens premisser, som utvalget er enig i. Det samme gjelder det A anfører om E som mulig gjerningsmann og om Johanne Olsen, som forklarte å ha sett A passere seg i Torggata og ta drosje fra Youngstorget ca kl. 23.50. Utvalget er også enig i lagmannsrettens vurdering av As anførsler om ulike tidsskjema i saken: at han, i motsetning til det som ble lagt til grunn ved domfellelsen, ikke kunne ha rukket å treffe B i Karl Johans gate da hun var på vei hjem, og videre at han ville rekke å følge den ukjente Gerd tilbake til sentrum ca kl. 00.30 og bli arrestert litt før kl. 01.00. Ikke på noen av disse punkter er det kommet frem nye omstendigheter eller bevis av betydning. Det samme gjelder en rekke andre faktiske forhold som etter As oppfatning gjør det usannsynlig at han kan være gjerningsmannen.

Lagmannsretten har også omtalt den såkalte Klemetsenerklæringen, som er brakt inn i saken. Dette er kopi av en erklæring, datert 25. september 1976, som ifølge A er undertegnet av Rolf Andreas Klemetsen, enkemann etter den kvinne A ble dømt for forsøk på voldtekt overfor i 1955. Ifølge erklæringen fortalte Klemetsens kone ham rett før hun døde at A var uskyldig. A forklarte seg nærmere om erklæringen i politiavhør i mars 2000. Han forklarte da at Klemetsen hadde fortalt ham hva ektefellen hadde sagt, og at A deretter skrev erklæringen på maskin før den ble undertegnet av Klemetsen. I avhøret ble det avtalt at A skulle overbringe originalen til politiet. I brev fra As forsvarer av 5. april 2000 ble det imidlertid opplyst at A likevel ikke ville overbringe erklæringen, fordi han hadde « mistet all tillit til påtalemyndighetens håndtering av denne saken - dvs. det lille som muligens var igjen av denne tilliten fra før ». Kjæremålsutvalget finner det klart at den såkalte Klemetsenerklæringen ikke er en ny omstendighet som støtter As krav om gjenopptakelse etter straffeprosessloven § 391 nr. 3.

3.3. De tekniske bevis

3.3.1. Generelt

Det materiale som ble funnet på og innsamlet fra åstedet og offeret, og det materiale som ble funnet i første rekke på As beslaglagte sko og klær, og materiale han avga, som blodprøve og tannavtrykk for tannavstøpninger, ble undersøkt av sakkyndige med sikte på å foreta sammenligninger.

De sakkyndige, som forklarte seg under hovedforhandlingen, avga som nevnt skriftlige uttalelser om sine undersøkelser og vurderinger til bruk under etterforskningen, primært med sikte på avgjørelsen av tiltale spørsmålet. As anførsler er i vesentlig grad rettet mot innholdet i en del av disse uttalelsene og hva som anføres å kunne utledes av dem med hensyn til de sakkyndiges undersøkelser og vurderinger. Sentralt er at uttalelsene anføres ikke å holde et faglig forsvarlig nivå.

For ordens skyld peker kjæremålsutvalget på at det etter straffeprosessloven av 1887 ikke gjaldt lovfestede krav til sakkyndige uttalelser - det samme er situasjonen også etter någjeldende lov - men innenfor rammen av formålet med utarbeidelsen forutsettes uttalelsene selvfølgelig

Side 1547

å være faglig forsvarlige i henhold til de krav som stilles på vedkommende område. Utvalget understreker at skriftlige sakkyndige uttalelser i straffesaker verken i 1958 eller i dag forutsettes å oppfylle de krav som måtte stilles til vitenskapelige rapporter. En sakkyndig uttalelse, som nettopp forutsettes å bli nærmere belyst og supplert gjennom den sakkyndiges forklaring og eksaminasjon fra partene og retten, behøver ikke inneholde detaljerte redegjørelser for fremgangsmåter og vurderinger. At det naturlig nok har foregått en utvikling, slik at man på faglig hold i dag normalt legger noe andre kriterier til grunn ved utarbeiding av skriftlige uttalelser enn det som var vanlig i 1958, er en annen sak, jf. i denne forbindelse Kriminalpolitisentralens uttalelse 17. august 1999.

De tekniske bevis som har stått sentralt i saken, er som nevnt barnålbeviset, avføringsbeviset og tannbittbeviset. Kjæremålsutvalget vil i det følgende behandle disse. Når det gjelder andre funn på drapsstedet og offeret som er sammenholdt med funn fra A, vises til lagmannsrettens kjennelse, som utvalget slutter seg til.

3.3.2. Barnålbeviset

I dressen A hadde hatt på seg om kvelden 6. desember 1957, men som han ikke bar da han ble arrestert, ble det funnet fem barnåler, én i oppbretten på venstre bukseben, tre i høyre oppbrett og én i høyre innerlomme. Det ble også funnet barnåler i kjelleren der liket ble funnet. Disse skrev seg fra et lite, tørt tre som ble antatt å være et juletre, og som gjerningsmannen hadde benyttet i sitt forsøk på brannstiftelse.

Professor i botanikk Henrik Printz og professor ved Det norske skogforsøksvesen Elias Mork ble oppnevnt som sakkyndige for å undersøke og avgi uttalelser om nålene. De avga forklaringer under hovedforhandlingen, der professor Printz også foreviste barnålene.

Det må antas at professorene - med de reservasjoner som følger av avklaringer, nyanseringer mv. som gjennomgående skjer ved eksaminasjon i retten - forklarte seg i overensstemmelse med de uttalelser de avga under etterforskningen.

I uttalelse av 4. februar 1958 ga Printz uttrykk for at nålene

« utmerker seg ved å ha forholdsvis korte nåler som er temmelig jevnt avsmalnende oppover og i toppen uttrukket til en skarp spiss. Det er hevet over enhver tvil at samtlige 5 nåler som er funnet på siktedes klær alle er av denne samme type og at de i enhver henseende stemmer med nålene fra kjelleren. I en blanding vil det være helt umulig å holde dem fra hverandre. »

Printz konkluderte med at barnålene fra dressen var « [b] arnåler fra gran av samme morfologiske type og ellers i full overensstemmelse med den form som finnes i kjelleren ».

Mork ga i uttalelse av 11. mars 1958 uttrykk for at

« [t]rær med så korte barnåler er ikke alminnelige. Man finner slike trær i underbestandet hvor det er mangel på lys slik at veksten blir sterkt nedsatt på grunn av beskygning. ... Barnålene i materialet fra kjelleren har dessuten en sjelden form idet de er flattrukete, jevnt avsmalnende mot toppen og uttrukket til en skarp spiss. Hos vanlige barnåler er tverrsnittet av nålene temmelig likt helt til ca 80 % av nålelengden. Ved å sammenlikne snitt av barnål-materiale fra

Side 1548

kjelleren med snitt av de barnåler som var samlet på siktedes klær, viste det seg å være full overensstemmelse også m.h.t. nålenes form. »

I sin konklusjon sier Mork dessuten at

« [d]a barnålenes lengde i vesentlig grad er avhengig av vekstbetingelsene, mens formen mer er en arvelig egenskap, er det meget stor sannsynlighet for at så like barnåler, - både i lengde og form - er av

samme mortre. »

Det synes videre på det rene at Mork i sin forklaring ga uttrykk for at det bestyrket konklusjonen at ingen av de fem barnålene som ble funnet på forskjellige steder i As dress, var forskjellige fra barnålene på åstedet. Ifølge Aftenpostens referat 10. juni 1958 uttalte Mork at treet kunne være hugget hvor som helst i Norge og ha fått sine eiendommelige nåler av at det hadde grodd på skrinns jord og i skygge.

A forklarte under hovedforhandlingen at han hadde kjøpt dressen av Eilif Støleggen mens de sonet sammen på Botsfengselet i 1956, og at barnålene måtte skrive seg fra den tid Støleggen eide dressen. Senere har Støleggen bekreftet As opplysning om å ha kjøpt dressen av ham. Støleggen har også forklart at han hadde dressen på seg under en flukt i Sverige høsten 1954 og at han da, sammen med en annen navngitt person, oppholdt seg en natt i skogen der de hadde bygget en barhytte.

Disse opplysningene vedrørende Støleggen, som må anses som nye bevis i henhold til § 391 nr. 3, ble vurdert under gjenopptakelsessaken i 1970-årene. De ble av Høyesteretts kjæremålsutvalg da ikke ansett for å « bringe saken i en slik annen stilling at det er grunnlag for gjenopptakelse ». Kjæremålsutvalget kan, i likhet med lagmannsretten, ikke se at det er grunnlag for en annen vurdering i dag.

A har fremlagt sakkyndige rapporter av 7. mai 1998 med senere endringer og av 6. april 2000, utarbeidet av professorene Carl Morten Motzfeldt Laane og Klaus Høiland ved Biologisk institutt, Universitetet i Oslo.

I rapporten av 7. mai 1998 rettes det kritikk mot Printz og Morks uttalelser. Printz uttalelse karakteriseres som « et kraftig brudd på vitenskapelig etikk som krever at alt materiale som er brukt i en undersøkelse skal kunne sjekkes i ettertid - spesielt når det framlegges i en alvorlig straffesak »; Printz utsagn hevdes å være « tendensiøs og verdiløs ». Morks uttalelse er ifølge Laane og Høiland skjemet « av samme uvitenskapelige framgangsmåte som den til Henrik Printz ». Det konkluderes med at Morks uttalelse « utelukkende [har] verdi som et partsinnlegg, ikke noe vitenskapelig dokument! »

Kjæremålsutvalget kan ikke se at det er grunnlag for Laane og Høilands angrep på de sakkyndiges faglige kompetanse og integritet. Det er misforstått å mene at de sakkyndige skulle ha prestert uttalelser basert på de krav som stilles til vitenskapelige rapporter, jf. hva som ovenfor er sagt om dette.

At de undersøkelser og vurderinger som ble gjort av Printz og Mork var forsvarlige, er bekreftet av professor i skogpatologi Kåre Venn, professor i skogøkologi Kristian Bjør, avdelingssjef Richard Horntvedt og seniorforsker Bjørn Tveite, alle ved Norsk institutt for skogforskning.

Side 1549

Disse har i uttalelse av 23. desember 1999 fremholdt at Printz og Mork var erfarne og høyt kompetente vitenskapsmenn, som gjennomførte undersøkelsene på en omhyggelig og objektiv måte. De fire « kan ikke se at man på daværende tidspunkt kunne ha angrepet saken på noen bedre måte enn det disse to gjorde ». Om kompetansen til å avgi de faglige uttalelser i 1958 sies det i uttalelsen fra desember 1999 at denne klart var til stede:

« Vitenskapelige forhold rundt granas vekst og utvikling, innbefattet vedens anatomi og nålenes morfologi, var rimelig klarlagt på det tidspunkt. Histologiske teknikker var godt utviklet. Mikroskopering av vedsnitt var utviklet til en metodikk som vi fortsatt finner tilfredsstillende. I dag har man bedre kjemiske analysemetoder ..., men vi er likevel ikke sikre på at vesentlig bedre resultater hadde blitt oppnådd. Den faglige vurdering av morfologiske særegenheter hos nålene og likheten mellom nålene i de to gruppene av prøver, mener vi er gjort på en måte som er holdbar også i dag. »

Laane og Høiland har i rapporten av 7. mai 1998 beskrevet barnåler som Høiland hadde funnet i en ytterjakke han hadde båret på søndagsturer og samlet inn fra skogen, og funnet « *at trær med korte, avflatete nåler er vanlig, spesielt i busksjiktet* ». De konkluderer med at « [v]erken Henrik Printz eller Elias Morks hypoteser holder etter en enkel vitenskapelig etterprøving », og videre at:

« Det anses som mer sannsynlig - men ikke bevist - at barnålene fra siktete var noe Eilif Støleggen fikk på seg under flukten i svenske skoger Det er rimelig å anta at han da benyttet granbar fra busksjiktet, og da nettopp fra undertrykte grantrær med korte nåler, som leie. »

Denne vurderingen av hva som er mest sannsynlig, er uten faglig dekning i rapporten og kan ikke forklares på annen måte enn at forfatterne på annet grunnlag har gjort seg opp en mening om hvorledes nålene var kommet i dressen. Kjæremålsutvalget finner det klart at rapporten av 7. mai 1998 ikke inneholder nye omstendigheter eller bevis som er egnet til å føre til frifinnelse, eller som svekker betydningen av barnålbeviset.

I rapporten av 6. april 2000 har Laane og Høiland målt barnåler som ble samlet inn i 1998/99, barnålene fra åstedet, som i motsetning til barnålene fra dressen er i behold, og barnåler fra As hjem i Tore Hunds vei, som også er

i behold. De konkluderer her med at det ikke er noen forskjell verken på lengde i forhold til bredde eller på lengde/bredde i forhold til vinkel på spissen mellom nåler fra tilfeldige, undertrykte grantrær og nålene fra kjelleren og - som en nødvendig følge - nålene fra dressen.

Høiland og Laanes rapporter har vært forelagt for de ovenfor nevnte skogforskere Kåre Venn, Richard Horntvedt og Bjørn Tveite, som også har undersøkt nålene fra åstedet og nålene fra Tore Hunds vei. I uttalelse av 15. mai 2001 har disse gitt uttrykk for at de ikke kan se at rapportene rokker ved Printz og Morks vurderinger. Venn og Horntvedt har i juni 2001 også undersøkt nålene som er samlet inn av Høiland og Laane. I uttalelse av 29. juni 2001 har de gitt uttrykk for at bedømt etter de karaktertrekk ved nålene som i dag kan undersøkes, er det - bortsett fra

Side 1550

farge og alder/destruksjonsprosesser - ingen forskjell mellom disse nålene og nålene fra åstedet. Det er også uttalt at Mork og Printz hadde muligheter for tverrsnittundersøkelser av nålene ved mikroskopi. Forskerne peker videre på at det hefter usikkerhet ved hvordan Høiland og Laanes innsamling av barnåler er foregått og ved representativiteten i materialet. De konkluderer med at Høiland og Laanes undersøkelser viser

« at så korte og tilspissete grannåler kan finnes mer eller mindre hyppig på trær i skogen. Men deres undersøkelse er ikke lagt opp slik at den gir noe grunnlag for å bedømme hvor vanlig slike nåler er, verken blant skogstrær eller juletrær. Deres undersøkelse bidrar ikke til å belyse sannsynligheten for at en person som ferdes i skogen, eller håndterer juletrær, skulle få fem slike spesielle nåler i buksebretten, og ingen andre. »

Kjæremålsutvalget finner ikke at Høiland og Laanes rapport av 6. april 2000 er et nytt bevis som er egnet til å føre til frifinnelse eller som i vesentlig grad svekker verdien av de observasjoner som ble gjort av Printz og Mork. Etter utvalgets oppfatning er det klart mest sannsynlig at nålene på As klær kom fra treet på åstedet. Utvalget viser til at de slutninger som Høiland og Laane trekker på grunnlag av en sammenligning med sitt innsamlete materiale, ikke synes å kunne gi den samme sikkerhet som en undersøkelse av nålene fra dressen må antas å ha gitt. Utvalget viser ellers til uttalelsen fra skogforskerne og vil for sin del fremheve det usannsynlige i at Støleggen under sitt opphold i skogen i Sverige skulle få - og bare få - nåler i begge bukseoppbrettene og i jakkeinnerlommen som var helt identiske med de nålene som skrev seg fra (jule)treet på åstedet.

3.3.3. Avføringsbeviset (fæces)

Avføringsbeviset er betegnelsen på den avføring som ble funnet på åstedet, på avdøde og på A ved arrestasjonen, og de sammenligninger som ble gjort av avføringen. På A ble det funnet avføring på hælen på venstre sko, i venstre bukselomme og på en fyrstikkeske.

De sakkyndige som undersøkte avføringen, var dr. Valentin Fürst, professor Henrik Printz og professor i botanikk Ove Arbo Høeg. Dessuten gjorde professor ved Veterinærrettsmedisinsk institutt, C. S. Aaser undersøkelser.

Fürst og Printz sammenlignet prøver fra åstedet, offeret og As venstre sko. Fürst konkluderte i uttalelse av 16. januar 1958 med at prøvene viste « meget stor likhet med hensyn til mengdeforhold og anordning av noen karakteristiske planteceller (angivelig pallisadeceller fra erter eller bønner) ». Printz ga i uttalelse av 17. januar 1958 uttrykk for at prøvene var

« fullstendig like. Denne likhet omfatter ikke bare alle de karakteristiske og sikkert bestembare cellelementer, som overalt er til stede i så noenlunde samme innbyrdes mengdeforhold, men også andre egenskaper som farve og konsistens. En slik overensstemmelse kan neppe være tilfeldig og det er min oppfatning at samtlige disse prøver - heri også innbefattet den fra siktedes turnsko - stammer fra samme kilde nemlig fra den myrdede. »

Side 1551

Arbo Høeg undersøkte også avføringen fra As lomme og på fyrstikkesken. Han konkluderte i uttalelse av 21. mars 1958 med at prøvene inneholdt samme slags celler fra erter og til dels hvete, som man fant i avføringen på avdødes person og klær og på åstedet, og som er en karakteristisk del av tarminnholdet hos en person som har spist ertesuppe eller ertestuing og til dels hvetemel.

B hadde spist ertesuppe til middag torsdag 5. desember 1957.

Under hovedforhandlingen i 1958 var det et sentralt spørsmål i forbindelse med avføringsbeviset hvorledes avføringen var kommet på As sko, i hans lomme og på fyrstikkesken. Forskjellige teorier om dette er gjort gjeldende fra As side. I den første gjenopptakelsesbegjæringen fra 1958 anførte A at han måtte ha fått avføringen på seg ved smitte fra politifolk som hadde vært på åstedet, og som han hadde kontakt med etter arrestasjonen. Dette var også en sentral anførsel i gjenopptakelsessaken i 1970-årene. Den gang anførte A også at det var påfallende at det var mer

avføring å skrape av skohælen etter Fürsts første undersøkelse i desember 1957, og at man nettopp i nyavskrapet fant celler maken til dem fra åsted og offer.

A gjør nå gjeldende at det stadig ble oppdaget mer avføring på skoen, i innholdet i As bukselomme og på fyrstikkesken. Det anføres at det er vanskelig å komme utenom som en nærliggende mulighet at avføringen er påført disse gjenstandene på Kriminallaboratoriet. Dette må i så fall være skjedd enten ved at avføringen fra åstedet og offeret er uforsvarlig håndtert, slik at den ved søling er kommet over på beslagene fra A, eller ved at den er bevisst plantet. A har vist til en analyse av professor Ståle Eskeland av 22. mai 2000. Videre er det vist til uttalelse av 7. mai 1998 med endringer av Laane og Høiland, som hevder at avføringsprøvene ble uforsvarlig håndtert, og at samtlige sakkyndige i 1958 gjorde et lite tilfredsstillende arbeid; ingen av undersøkelsene tilfredsstilte de krav man må stille til sakkyndige undersøkelser i en alvorlig straffesak.

Kjæremålsutvalget bemerker at det ikke er anført noe i forbindelse med avføringsbeviset som kan anses som nye omstendigheter eller nye bevis etter § 391 nr. 3. Det dreier seg utelukkende om nye vurderinger av beviset på grunnlag av de sakkyndiges uttalelser, og vurderinger av de sakkyndiges arbeid, som hevdes å være lite tilfredsstillende. Utvalget kan heller ikke se at det er anført noe som svekker verdien av avføringsbeviset. For så vidt gjelder bedømmelsen av de sakkyndiges arbeid, viser utvalget til sine generelle bemerkninger om sakkyndige uttalelser i saken og til lagmannsrettens avgjørelse. Også for øvrig er utvalget enig i lagmannsrettens vurderinger. Når det gjelder anførselen om at avføringen kan være påført beslagene fra A på Kriminallaboratoriet etter hvert, finner utvalget å ville gi noen utfyllende kommentarer.

At Kriminallaboratoriet gang på gang i vanvare søler med avføring fra åsted og offer slik at den havner på beslagene fra A, kan det ses bort fra. Det som det således er spørsmål om, er hvilke holdepunkter som foreligger for å anta at Kriminallaboratoriet bevisst har plantet bevis.

Anførselen er utelukkende knyttet til hva som hevdes å kunne utledes av de sakkyndige uttalelsene som foreligger, noe som for så vidt

Side 1552

innebærer at de sakkyndige er brukt av Kriminallaboratoriet i bestrebelsene for å få A dømt. Utvalget kan ikke se at det foreligger noe som helst holdepunkt for anførselen. Det er ikke noe påfallende ved uttalelsene og de undersøkelser som der beskrives, og de spørsmål disse måtte foranledige, er på linje med spørsmål som normalt vil kunne oppstå i tilknytning til sakkyndige utsagn og sammenhengen mellom dem. Om de konkrete anførselene skal bemerkes:

I sin første undersøkelse - dateringen er 11. desember 1957 - fant Fürst på utsiden av skohælen « sparsomme mengder av brunfarvet stoff. Dette skrapes forsiktig av... ». I avskrapet fant Fürst « sparsomme planterester » - av ham også benevnt « *noen* slike dannelser » - mens Aaser, som undersøkte samme prøve noe senere med sikte på å fastslå om det var menneskeavføring, ikke « med bestemthet » fant å kunne påvise planterester. Fürst ba så Kriminallaboratoriet om å få tilbake materialet for blant annet å undersøke

« om det ved undersøkelse av en større porsjon fra prøve nr. 1 (fra skoen), kunne finnes rikeligere av disse partikler.

Ca. 8/1-58 fikk jeg igjen oversendt prøvene fra Kriminallaboratoriet .

På utsiden av helen på *venstre sko* kunne det ennå avskrapes noen få milligram mørkfarvet substans... »

I denne siste prøven fant Fürst betydelige mengder av de planteceller som også inngår i avføringen fra åsted og offer.

Dette hevdes av A å være påfallende, for det første fordi det er stor forskjell på forekomsten av planteceller i de to prøvene fra utsiden av hælen, for det andre fordi det i det hele tatt lot seg gjøre å skrape av mer ved annen gangs undersøkelse.

Kjæremålsutvalget begrenser seg til å peke på at de sakkyndiges undersøkelser av avføringen fra åstedet, offeret og beslagene viste at mengden av slike celler var ujevnt fordelt, og at når Fürst ba om å få materialet tilbake, var det nettopp for å undersøke en større porsjon. At Fürst nå fant noen få milligram avføring på utsiden av skoen og ikke i glasset med prøve 1 - hvis det var det han mente med « prøve nr. 1 (fra skoen) » - har ikke gitt grunnlag for noen kommentar fra hans side og er i det hele tatt upåfallende.

Anførselene om at det på Kriminallaboratoriet ytterligere er påført avføring på de prøver Printz mottok 21. januar og de Arbo Høeg mottok 15. februar 1958, er basert på tilsvarende utlegninger av de sakkyndiges utsagn. Utvalget finner ikke grunn til å kommentere dette nærmere.

I kjæremålet trekker A særlig frem at avføringen i saken ikke er fra offeret, som i stedet må ha fått den på seg på åstedet. Kjæremålsutvalget viser til lagmannsrettens kjennelse og tilføyer at det under enhver omstendighet er vanskelig å se at dette har interesse så lenge det kan konstateres likhet mellom prøvene fra åsted og offer og fra A.

3.3.4. Tannbittbeviset

Tannbittbeviset er i første rekke betegnelsen på de fotografier, avtrykk og avstøpninger som ble gjort av bittmerker i Bs venstre bryst, og som ble sammenholdt med avstøpninger av As

Side 1553

tenner og tannavtrykk. Også undersøkelser av selve brystet inngår i beviset.

Anførslene vedrørende tannbittbeviset er svært detaljerte og omfattende. Lagmannsretten har i sin kjennelse gitt en inngående drøftelse av tannbittbeviset og tilknyttede sakkyndige vurderinger. Kjæremålsutvalget viser til denne redegjørelsen. I det følgende vil utvalget først og fremst behandle de spørsmål som har stått sentralt i partenes prosedyre for Høyesteretts kjæremålsutvalg. Innledningsvis skal det gis en kortfattet fremstilling av tannbittbeviset og de vurderinger som knytter seg til dette frem til utvalgets behandling.

Først finner utvalget grunn til å si noen ord om den modell av As tenner, den såkalte Zalgen, som ble brakt inn i saken under lagmannsrettens behandling av gjenopptakelses-begjæringen. Denne modellen ble laget i 1960 av tannlege Stensland, ansatt i bistilling ved Botsfengselet, etter anmodning fra A som, ifølge tannlegen, mistenkte politiet for « å file på og fikle med » de modellene tannlege Ferdinand Strøm hadde laget, for å få dem i overensstemmelse med bittmerkene. I forhold til modellen fra 1958 viser Zalgen ingen vesentlige forandringer i overkjeven, mens derimot fortennene i underkjeven viser meget betydelige forandringer. Det må, på grunnlag av blant annet uttalelse fra professorene MacDonald og Whittaker, utelukkes at disse forandringene, oppstått i tidsrommet 1958-1960, har naturlige årsaker. Ifølge disse sakkyndige skyldes forandringene en bevisst, ytre påvirkning. A har benektet at han selv eller noen tannlege har slipt hans tenner. Da det ikke synes hevdet at Zalgen er en del av beviselementene i tannbittbeviset, går utvalget ikke nærmere inn på dette, men viser til lagmannsrettens redegjørelse.

Ved obduksjonen av B 7. desember 1957 ble tannlege Ferdinand Strøm - fast rettsmedisinsk sakkyndig i odontologiske spørsmål - tilkalt for å undersøke bittmerkene i avdødes venstre bryst. Strøm ble senere oppnevnt som sakkyndig for retten. Han avga rapport til Oslo forhørsrett 28. april 1958, der han konkluderte med at

« [v]ed tennene hos mistenkte A foreligger det som nevnt en rekke særlige karakteristika som alle uten undtagelse gjenfinnes i bittsporene hos den drepte. Ut fra et vitenskapelig syn er det etter min oppfatning overveiende sannsynlig at bitemerket i brystet til B skriver seg fra mistenkte A.

Ut fra min personlige erfaring, vel vitende om mitt ansvar, anser jeg bitemerket i brystet til den drepte å være identiske med mistenkte As tenner. »

Professor Jens Wærhaug ved Norges tannlegehøyskole ble også oppnevnt av retten som sakkyndig. I sin skriftlige uttalelse av 14. mai 1958 konkluderte han med at

« [b]ittsporene i den drepte Bs bryst kan med en til visshet grensende sannsynlighet sies å være etterlatt av A. Det kan ikke utelukkes at andre kan ha gjort det, men denne mulighet er så liten at den neppe kan tas i betraktning. »

Side 1554

Det er grunn til å nevne at Strøm og Wærhaug var enige om at det dreiet seg om seks bittmerker, tre over og tre under brystvorten. De var også enige om at merkene under brystvorten, merke 4, 5 og 6, var avsatt av henholdsvis As høyre hjørnetann og høyre og venstre midtre fortann i underkjeven. Derimot var de ikke enige om hvilke av As tenner som hadde avsatt merkene over brystvorten, men denne uenigheten kom ikke frem under lagmannsrettssaken i 1958. Mens Strøm mente merkene 1, 2 og 3 var avsatt av venstre og høyre midtre fortann og høyre sidefortann, mente Wærhaug at merke 3 ikke var avsatt av sidefortannen, men av høyre hjørnetann.

I As anke til Høyesterett over saksbehandlingen i 1958 ble det blant annet anført som en feil at det ikke var oppnevnt en odontologisk sakkyndig utenfor Norden. I kjennelsen, der anken ble forkastet, ga Høyesterett uttrykk for at begge de sakkyndige hadde tilstrekkelig innsikt og kyndighet på området.

Under forrige gjenopptakelsessak la A frem uttalelser fra tannlege Fredrik Neumann og professor Arne R. Hagen, som gikk mot de tidligere rettsoppnevnte sakkyndiges syn. Lagmannsretten oppnevnte da dosent, dr. med., cand. odont. Gisle Bang som sakkyndig. Bang konkluderte i rapport av 17. oktober 1974 med at han fant « det overveiende sannsynlig at bittmerkene i Bs bryst er avsatt av As tenner ». Av rapporten fremgår at Bang var av samme oppfatning som Strøm med hensyn til hvilke av As tenner i overkjeven som hadde avsatt merkene 1, 2 og 3. Bang hadde dessuten latt foreta en fotogrammetrisk undersøkelse ved Institutionen för fotogrammetri, Kungl. Tekniska Högskolan i Stockholm. I tilleggssrapport til lagmannsretten av 14. november 1974 ga Bang uttrykk for at uttalelsen fra høyskolen fullt ut støttet hans rapport av 17. oktober s.å.

I lagmannsrettens avgjørelse av 27. juni 1975 la retten til grunn at det ikke var fremkommet noen ny kjensgjerning eller noe nytt bevis vedrørende tannbeviset som kunne begrunne gjenopptakelse. I kjennelsen av 31. mai 1976 sa Høyesteretts kjæremålsutvalg seg enig med lagmannsretten.

As gjenopptakelsesbegjæring av 17. september 1997 var vedlagt en uttalelse fra tannlege Kjell Johannessen, som da var As tannlege. Uttalelsen slutter seg til vurderingene fra Hagen og Neumann og reiser dessuten ytterligere innvendinger mot de undersøkelser og vurderinger som ble gjort av Strøm og Wærhaug i 1957/58 og av Bang i 1974.

Ved lagmannsrettens behandling av gjenopptakelsesbegjæringen ble det oppnevnt to odontologisk sakkyndige som begge har omfattende erfaring i rettsodontologi og som sakkyndige på bittmerker, professor i odontologisk patologi Gordon MacDonald, og universitetslektor, nå professor i odontologisk biologi og rettsodontologi, David K. Whittaker. Lagmannsretten fant grunn til å oppnevne nye sakkyndige primært for å vurdere innsigelsene mot det arbeid som var utført av Strøm og Wærhaug. Etter å ha undersøkt eksisterende bevis og det skriftlige materiale som foreligger, avga MacDonald og Whittaker 28. juli/3. august 1999 en felles sakkyndig rapport til lagmannsretten. Rapporten hadde i norsk oversettelse følgende konklusjon:

Side 1555

- « 1. Merkene i Bs venstre bryst kan positivt identifiseres som et bitt foretatt av et menneskes tenner.
2. Bittet i Bs bryst viser merker fra tre fortenner i overkjeven og minst tre fortenner i underkjeven. Disse tenner viser tydelige karakteristiske trekk når det gjelder form, størrelse og stilling. Spesielt er det usedvanlige karakteristika i form av tannslitasje.
3. Bittet i Bs bryst kan ikke være avsatt av tennene til C eller tennene til D.
4. A har naturlige tenner med tydelige karakteristiske trekk, og hans tannsystem kan forklare alle de karakteristika som man finner i bittet i Bs bryst.
5. Etter vår mening er det ikke mulig å utelukke A som biteren.
6. Etter vår mening er det meget sannsynlig at merkene i Bs bryst ble avsatt av As tenner. »

I lagmannsrettens kjennelse er det gitt en omfattende redegjørelse for innholdet i MacDonald og Whittakers rapport. Utover en inngående beskrivelse av de undersøkelser, observasjoner, sammenligninger og vurderinger som er gjort, inneholder rapporten også en redegjørelse for den rettsodontologiske metode som er benyttet, og for de begrensninger som er knyttet til vurderinger av bittmerker som bevismiddel. Om det siste heter det i uttalelsen:

« Fortolkninger av bittmerker og mulige mistenkte tenner er kjent som et meget vanskelig område innen rettsodontologi som krever betydelig erfaring og sakkunnskap. Vurderinger av sannsynligheten for at et bestemt tannsystem har vært årsaken til et individuelt bittmerke er subjektive. Det er ikke mulig å avgjøre sannsynligheten vitenskapelig på samme måte som man kan gjøre med andre identifikasjonsmidler. »

Kjæremålsutvalget kommer nedenfor tilbake til innholdet i MacDonald og Whittakers konkrete vurderinger av bittmerkene og sammenligningen med As tenner. Her skal nevnes at de i uttalelsen også kommenterer de tidligere rettoppnevnte sakkyndiges arbeid og vurderinger, og ikke for sin del finner grunnlag for den kritikk som er reist fra As side. MacDonald og Whittaker sluttet seg til de tidligere rettsoppnevnte sakkyndiges syn i spørsmålet om hvilke av As tenner som hadde avsatt merkene under brystvorten. De mente imidlertid at merkene 1, 2 og 3 over var avsatt av henholdsvis en del av høyre midtre fortann, høyre sidefortann og høyre hjørnetann.

Uttalelsen fra MacDonald og Whittaker ble kommentert og imøtegått av A med bistand av privat engasjerte sakkyndige, tannlege Johannessen, professor i humananatomi, dr. med. Per Holck og seniorforsker, humananatomi, dr. med. Per R. Flood. Den ble også forelagt for Den rettsmedisinske kommisjon, som blant annet pekte på at « de sakkyndige ikke [har] gitt noen statistisk evaluering av hvor karakteristisk bittmerket er, eller av *signifikansen* av det nære samsvar mellom bittmerket og As tenner », og at « det ville være i tråd med tradisjonen innen rettsodontologisk tannidentifisering å bruke uttrykket sannsynlig (som i « identitet sannsynlig ») i en situasjon der mange sammenfallende

Side 1556

detaljer er påvist, men der det fortsatt er antatt mulig at en annen mistenkt med de nødvendige tannkarakteristika kan finnes ». Kommisjonen pekte også på uenigheten mellom de sakkyndige med hensyn til hvilke tenner som hadde avsatt merkene over brystvorten, og ga uttrykk for at dette « kunne indikere at denne del av bittmerket ikke er svært karakteristisk for den som har avsatt bittet ».

På bakgrunn av disse uttalelser ble de sakkyndige av lagmannsretten anmodet om å gi en tilleggsuttalelse. Innholdet i denne uttalelsen, som ble avgitt 24./26. mai 2000, er referert og til dels også gjengitt i lagmannsrettens kjennelse. Det ble også avgitt en etterfølgende uttalelse som svar på ytterligere spørsmål fra As side.

Den rettsmedisinske kommisjon avga en sluttuttalelse til lagmannsretten 7. august 2000. I uttalelsen understrekes at identifisering av « biterne » på grunnlag av en sammenligning mellom bittmerker og tannsett ikke er en « eksakt vitenskap », noe som innbyr til varsomhet i vurderingene. Kommisjonen gir videre uttrykk for å være

« av den bestemte mening at sammenligningen mellom bittmerket og As tannsett, som dokumentert i de forskjellige undersøkelsene, ikke kan underbygge en absolutt konklusjon hverken om at A har avsatt bittmerket, eller at han ikke har det. Det bør utvises forsiktighet, og Domstolen bør ikke tillegge bittmerket for stor bevisbyrde. »

I kjennelsen av 18. august 2000 la lagmannsretten til grunn at det som er kommet frem gjennom MacDonald og Whittakers uttalelser, åpenbart ikke er nye omstendigheter som synes egnet til å føre til frifinnelse mv., jf. vilkårene i straffeprosessloven § 391 nr. 3, men tvert imot at tannbeviset « fortsatt [er] et bevis som med stor styrke taler for at A er gjerningsmannen ». Lagmannsretten gjør inngående rede for sitt syn på de innvendinger og den kritikk A og de sakkyndige som har bistått ham, har rettet mot det arbeid som ble gjort av de rettsoppnevnte sakkyndige i 1957/58 og - etter hvert - i første rekke mot MacDonald og Whittakers undersøkelser og vurderinger. I det alt vesentlige slutter lagmannsretten seg til de britiske sakkyndiges syn. Når det gjelder Den rettsmedisinske kommisjons bemerkninger med hensyn til å utvise varsomhet fordi det ikke dreier seg om en eksakt vitenskap, understreker lagmannsretten at de sakkyndige nettopp har trukket sin konklusjon med dette utgangspunkt. Videre fremheves at « de ulike undersøkelsene ikke underbygger en *absolutt* konklusjon » om at A er biteren, og at de sakkyndige heller ikke konkluderer på denne måten.

Ovenfor i kjennelsen er det gjort rede for saksbehandlingen for Høyesteretts kjæremålsutvalg. Som det fremgår av redegjørelsen, besluttet kjæremålsutvalget å avholde et rettsmøte til supplering av den skriftlige saksbehandling, der de to sakkyndige som var oppnevnt av lagmannsretten, og to sakkyndige engasjert av A, skulle redegjøre muntlig for sitt syn på tannbittbeviset. Ut fra dette formål ble professorene MacDonald og Whittaker oppnevnt som sakkyndige for utvalget. A engasjerte rettsodontolog, professor David R. Senn, University of Texas, og seniorforsker, humananatomi, dr. med. Per R. Flood, til å

Side 1557

representere seg. Disse to avga skriftlige rapporter i forkant av rettsmøtet. Senns rapport konkluderte med at A kunne utelukkes som en mulig biter i saken. Hans rapport var vedlagt uttalelser fra tre andre amerikanske rettsodontologer som konkluderte på samme måte. Flood konkluderte med at tannbittbeviset « ikke er i nærheten av sikkert å kunne utpeke A som forbryters gjerningsmann, like lite som det er egnet til å frikjenne ham for enhver mistanke i så henseende ». De sakkyndige fastholdt konklusjonene i rettsmøtet.

Etter rettsmøtet har kjæremålsutvalget forelagt de rettsoppnevnte sakkyndige en del spørsmål som disse har besvart. For øvrig har, som redegjørelsen ovenfor viser, de sakkyndige som deltok under rettsmøtet avgitt ytterligere uttalelser. Også andre uttalelser om tannbittbeviset er fremlagt av partene.

For kjæremålsutvalget er spørsmålet om det gjennom uttalelsene fra Senn og Flood eller for øvrig er fremkommet noe som i vesentlig grad reduserer betydningen av tannbittbeviset i forhold til de konklusjoner som ble lagt til grunn av de sakkyndige under straffesaken i 1958. Slik saken nå står, vil imidlertid drøftelsen hovedsakelig skje i tilknytning til MacDonald og Whittakers rapporter, som på vesentlige punkter støtter Strøms og Wærhaugs oppfatninger. I det følgende behandles de elementer ved tannbittbeviset som har stått sentralt i partenes prosedyre for kjæremålsutvalget.

Beste bevis

Spørsmålet er her hva som i dag fremstår som såkalt beste bevis ved den rettsodontologiske undersøkelse av tannbittmerkene. Spørsmålet stilles fordi en rekke av de elementer som inngår i tannbittbeviset, har eller kan ha undergått forandringer i de mer enn 40 år som er gått siden drapet, og det er uenighet mellom de sakkyndige om hva som i dag er de beste bevismidler.

Innledningsvis er det grunn til å peke på at Strøm ble tilkalt ved obduksjonen av B om morgenen 7. desember 1957. Han iakttok, fotograferte og beskrev bittmerkene og tok det første avtrykk av brystet, og fotograferte det, før brystet ble skåret fra kroppen. Videre iakttok han og tok senere avtrykk av As tenner. Strøm har således utvilsomt bedømt tannbittbeviset på grunnlag av de beste bevismidler. Wærhaug undersøkte de avtrykk og avstøpninger Strøm hadde tatt, i opprinnelig stand.

Ved sine undersøkelser av de bevismidler som fremdeles eksisterer, fant MacDonald og Whittaker at brystet, som oppbevares i en preserveringsvæske, og de avtrykk og avstøpninger som foreligger, hadde undergått forandringer og derfor ikke kunne oppfattes som beste bevis når det gjaldt undersøkelse av detaljer i bittmerkene. Britene la til grunn at de fotografier Strøm hadde tatt av den første avstøpning han tok av brystet 7. desember 1957, Strøms fig. 5, 6 og 7, briterenes fig. 3a-d, i dag er beste bevis. De har for øvrig fremhevet at fotografiene er av meget høy kvalitet med sikte på undersøkelser av detaljer.

Senn har basert sine undersøkelser av detaljer i bittmerkene på avtrykk han selv i 2001 tok av det oppbevarte brystet, som han fant bemerkelsesverdig godt bevart, og på avtrykk av en modell - avstøpning - av brystet som oppgis å være fra 1957, men som ikke er datert. De fotografier britene anså som beste bevis, er ikke omtalt i Senns

Side 1558

rapport, men han hevder i en uttalelse av 3. april 2001 at fotografiene er uegnet som bevis fordi de ikke er skalert.

Kjæremålsutvalget peker for det første på at den manglende skalering av fotografiene 3a-d ikke synes å ha betydning ved undersøkelse av detaljer i bittmerkene, men eventuelt ved såkalt overlegging, jf. nedenfor. Utvalget viser ellers til at disse fotografiene ikke viser de samme detaljer som Senns fotografier av de avstøpninger han gjorde fra avtrykkene han tok av brystet og av den udaterte avstøpningen som sies å være fra 1957. Dette er særlig iøynefallende ved bittspor 2, der detaljer som vises i begge Senns fotografier, jf. hans fig. 4, ikke gjenfinnes i britenes fig. 3a og 3c. Dette synes å måtte bety at den udaterte avstøpningen neppe kan være laget av det samme opprinnelige avtrykket som er grunnlag for fotografiene 3a-d, men er laget av et senere avtrykk. Når dette avtrykket er tatt, er det ikke mulig å fastslå og er heller ikke avgjørende. De britiske sakkyndige har pekt på at post-mortem-forandringer i brystev blant annet kan skyldes at avtrykk av den karakter det er tale om, kan medføre endringer av små detaljer i det vev det tas avtrykk av.

Kjæremålsutvalget kan på denne bakgrunn ikke se at det er rettet avgjørende innvendinger mot MacDonald og Whittakers bruk av fotografiene fra 7. desember 1957 som de beste bevis for undersøkelser av detaljene i bittmerkene.

I sin opprinnelige rapport til lagmannsretten brukte de britiske sakkyndige såkalt fotografisk overlegging - « photographic overlay » - til kontroll og bekreftelse av de oppfatninger de hadde gjort seg opp på grunnlag av en sammenligning mellom kjennetegn ved bittmerkene og ved As tenner, såkalt « feature based analysis ». Overlegging innebærer at fotografiske gjengivelser av tennene, der tannbuene, tennenes innbyrdes vinkel, skjærekanten mv. fremgår, legges over fotografiske gjengivelser av bittmerkene. Ved overleggingen fant britene tilfredsstillende samsvar mellom As tenner og bittmerkene.

Senn har, ved en overleggingsmetode gjennomført ved elektronisk behandling av skalerte fotografier han har tatt av de avtrykk og avstøpninger han selv har laget, kommet til at As tenner ikke svarer til merkene. I dette har han fått støtte av C. Michael Bowers, som har gjennomført undersøkelser basert på det bevismateriale Senn innhentet. Amerikanerne hevder at de fotografier britene har basert sine overlegginger på, er sterkt fordreid - « distorted » - og at det ikke er mulig å kontrollere hvor sterk fordreiningen er, fordi fotografiene ikke lar seg skalere.

De britiske sakkyndige, som har hevdet at de fotografiene som lå til grunn for deres overlegging bare var uvesentlig fordreid, har i uttalelse av 23. juli 2001 gjort detaljert rede for sin metode til kontroll av den fotografiske fordreining. Hovedelementet i denne redegjørelsen er at de avstøpninger av brystet som viser bittmerkene størrelse og innbyrdes forhold, og som derfor er tilstrekkelige for dette formålet, ble skalert og avfotografert og lagt inn i et EDB-program for fotobehandling. Det samme gjaldt fotografiene, der særlige vinklings- og avstandproblemer var knyttet til deres fig. 2a og 2b. Britene, som understreker at skala og fordreiningsgrad ble kontrollert ved flere metoder vist i tillegg 1, 2 og 3 til uttalelsen, fastholder at forskyvningene i de fotografiene som ble

Side 1559

brukt var uvesentlige, og at det er tilfredsstillende samsvar mellom As tenner og bittmerkene.

Kjæremålsutvalget finner for sin del de britiske sakkyndiges redegjørelse tilfredsstillende. Utvalget kan vanskelig innse at graden av fordreining ved de fotografier som ble brukt ved overleggingen, ikke lar seg kontrollere ved de metoder de britiske sakkyndige har anvendt.

Bittmerkene over brystvorten

Som nevnt har det ikke vært enighet mellom de sakkyndige som har opptrådt i saken, om hvilke tenner i overkjeven som har avsatt bittmerkene 1, 2 og 3 over brystvorten. Det synes imidlertid nå å være enighet mellom MacDonald/Whittaker og Senn om at disse merkene er avsatt av høyre midtre fortann, høyre sidefortann og høyre hjørnetann. Merke 1 er ifølge MacDonald/Whittaker avsatt av den del av høyre midtre fortann som ligger nærmest høyre sidefortann. De mener det er godt samsvar mellom størrelse, form, vinkel og individuelle karakteristika i bittmerkene og de tilsvarende forhold ved As tenner. Senn mener først og fremst på grunnlag av sine observasjoner av særlige kjennetegn ved bittmerke 2 at det foreligger avgjørende forskjeller. Kjæremålsutvalget skal se nærmere på dette.

I fig. 4 på side 10 i sin rapport av 11. mars 2001 gjengir Senn forstørrede fotografier av bittmerke 2, slik dette fremtrådte i de avtrykk/avstøpninger han fremstilte fra det oppbevarte brystet og den udaterte avstøpningen av brystet. På fotografiene av avstøpningene fra brystet ses seks « individuelle karakteristika » i bittmerke 2. Fire av disse går igjen på fotografiet av den udaterte avstøpningen. Disse karakteristika korresponderer, ifølge Senn, ikke med tilsvarende detaljer ved As tenner. Under granskingsrettsmøtet ga Senn uttrykk for at høyre sidefortann hos den

person som hadde avsatt merket, måtte ha en defekt skjærekant med blant annet tre kantete fordypninger og en tynn spiss av ukjent lengde.

I sin uttalelse av 23. juli 2001 kommenterer de britiske sakkyndige Senns rapport. De fremhever at de detaljene Senn beskriver er meget små, fra ca 0,05 cm til ca 0,08 cm, og at det er tvilsomt om hud, som er et svært dårlig avtryksmateriale, vil kunne registrere detaljer i denne størrelsesorden. Ingen erfaren ekspert på bittmerker vil, etter britenes oppfatning, trekke slutninger på grunnlag av så små detaljer i 44 år gammelt bevart vev eller endog i et avtrykk tatt noen timer etter skaden. Britene peker ellers på at det er utenkelig at tannen som avsatte merket, kan ha hatt en svært tynn spiss av ukjent lengde, slik Senn hevder. To av de seks detaljene Senn beskriver, er etter britenes oppfatning ikke trekk ved bittmerket, men ved omkringliggende vev, hudfolder og en skade.

MacDonald og Whittaker viser til at detaljene ikke ses på Strøms fotografier av det opprinnelige avtrykk av brystet. Mens de tidligere har antatt at væskeutsondring kunne være en forklaring på uregelmessigheter i bunnen av bittmerke 2, antar de nå at dette skyldes forhold inntruffet post mortem, ved at små mengder vev er forsvunnet i forbindelse med avtrykkstaking, vasking og metoder for oppbevaring.

Kjæremålsutvalget viser til sine bemerkninger ovenfor i forbindelse med drøftelsen av beste bevismiddel. Det må legges til grunn at de fotografier 3a-3d som de britiske sakkyndige har basert sine undersøkelser på, er av det opprinnelige avtrykk Strøm tok. Dette synes å være et

Side 1560

annet avtrykk enn det som ligger til grunn for den udaterte avstøpningen Senn baserer sine undersøkelser på, som på sin side viser stor likhet med detaljene i bittmerke 2 i brystet i dag, jf. fig. 4 i Senns rapport. Etter utvalgets oppfatning støtter dette de britiske sakkyndiges oppfatning om at de detaljer professor Senn legger avgjørende vekt på i bittspor 2, skyldes etterfølgende forhold. Utvalget kan således ikke se at professor Senns rapport på dette punkt avgjørende svekker de britiske sakkyndiges konklusjon.

Bittmerkene under brystvorten

De rettsodontologisk sakkyndige som har opptrådt i saken, har vært enige om at bittmerkene 4, 5 og 6 er avsatt av underkjevens høyre hjørnetann og to midtre fortenner. MacDonald og Whittaker mener i likhet med Strøm og Wærhaug i 1958 og Bang i 1974, at bittmerkene i form og størrelse og i karakteristiske detaljer svarer til As tenner. A og de sakkyndige han støtter seg på, anfører flere forhold som etter deres oppfatning gjør det usannsynlig/utelukker at han kan være biteren.

For det første anføres at høyre sidefortann ikke har avsatt merke, noe som indikerer at biteren, i motsetning til A, mangler eller har en uvanlig slik tann. Spørsmålet om dette manglende merke - det synes snarere å være tale om et ganske svakt spor - har fra første stund stått sentralt ved vurderingen av tannbittbeviset.

MacDonald og Whittaker har gitt uttrykk for at bittmerke i hud ikke er et nøyaktig avtrykk av det tannsett som har avsatt merket, og at eksempelvis en tann som man ville vente avsatte merke, ikke alltid gjør det. De har vist til at dette kan forklares ved ulik tekstur eksempelvis i forskjellige deler av brystvevet, og i tennenes innbyrdes lengde og vinkling. I sin uttalelse av 23. juli 2001 søker de å gi en konkret, mulig forklaring på hvorfor As høyre sidefortann ikke har avsatt merke. I tilknytning til forsøk som er gjort av blant andre Senn, og som tar sikte på å vise at As høyre sidefortann alltid avsetter merke ved bitt i dyrehud, har de fremhevet at dynamikken ved bitt i levende menneskelig vev vanskelig lar seg reproducere ved laboratorieforsøk. De britiske sakkyndige har, i likhet med de tidligere rettsoppnevnte sakkyndige, konkludert med at mangelen på tydelig bittmerke etter høyre sidefortann ikke kan utelukke A som biter. Kjæremålsutvalget finner ikke grunnlag for å trekke denne konklusjonen i tvil.

Videre er det fra As side anført at mens bittmerke 5 ligger nærmere tungesiden enn bittmerke 6, er det omvendte situasjonen for As to midtre fortenner i underkjeven. I sin uttalelse av 23. juli 2001 har de britiske sakkyndige gitt en supplerende og detaljert redegjørelse for hvordan forskyvningen kan forklares. De mener at det skyldes den forskjellige høyde/form/slitasje på skjærekantene på As to fortenner og på dynamikken i bittet i brystvevet. Dette har etter deres oppfatning ført til at det først og fremst er tungesiden på skjærekanten til høyre midtre fortann som har avsatt merke 5, mens leppesiden på venstre midtre fortann avtegnes i merke 6. Kjæremålsutvalget mener at de britiske sakkyndige har gitt en plausibel forklaring på hvorledes forskyvningen kan ha oppstått, og kan ikke se at uoverensstemmelsen utelukker A som biter.

A gjør også gjeldende at bittmerke 5 avviker sterkt fra hans

Side 1561

midtre høyre fortann i underkjeven. MacDonald og Whittaker har, i likhet med Strøm og Wærhaug og senere Bang, funnet at det er fullt samsvar mellom merke 5 og As tann. I motsetning til disse fem sakkyndige, som beskriver en forhøyning i sporet som korresponderer med en fure i skjærekanten på As tann - furen er også beskrevet av Flood i uttalelsen av 12. mars 2001 - har Senn ikke funnet spor av en slik forhøyning i sitt materiale. Utvalget finner for sin del ikke grunn til å trekke i tvil de observasjoner som samtlige rettsoppnevnte sakkyndige er kommet til, og peker ellers på det som tidligere er gjort rede for med hensyn til hva som i dag bør anses som beste bevismiddel.

Kjæremålsutvalget finner imidlertid grunn til å gi en nærmere kommentar til den fremvisning av stereoskopiske bilder av bittmerke 5 og As høyre midtre fortann som ble gjort av Flood under rettsmøtet 22. mars 2001. Fremvisningen syntes ikke å vise korrelasjon mellom tann og bittmerke.

Under den forrige gjenopptakelsessaken, i 1974, fikk den rettsoppnevnte sakkyndige, dosent Gisle Bang, laget stereoskopiske bilder av avtrykk av bittmerkene og As tenner. I sin uttalelse til lagmannsretten av 17. oktober 1974 sier Bang at bildene viser « spesielt for bittmerkene nr. 5 og 6 og underkjevens to midtre fortenner overbevisende god korrelasjon mellom detaljer i bittmerkene og på tennenes skjærekanter ».

I 1998 ble Flood, som hadde fremstilt de stereoskopiske bildene i 1974, av Bang anmodet om å avgi en skriftlig uttalelse om sin befatning med dette. I brev til Bang av 2. oktober 1998 skriver Flood at han var overrasket over hvor god korrespondanse det var mellom tennene og bittmerkene, og at han ikke kunne se noen detaljer som utelukket at merkene var laget av disse tennene. Brevet er vedlagt Floods uttalelse til utvalget av 12. mars 2001. Etter å ha gitt uttrykk for at As fortenner i underkjeven viser slitasje og avskallingsskader noenlunde forenlig med bittmerkene, sier han her, under henvisning til de stereoskopiske bildene, at det foreligger « også klare uoverensstemmelser på detaljplanet ».

I sin uttalelse til lagmannsretten av 28. juli/3. august 1999 sier MacDonald og Whittaker at de har undersøkt Bangs stereoskopiske bilder av underkjevenes midtre fortenner og de elementer av bittet som antas å være avsatt av disse, og at bildene « underbygget sterkt våre konklusjoner om den nære korrespondanse mellom tennenes karakteristika og bittmerket ».

MacDonald og Whittaker, som var overrasket over Floods fremvisning i rettsmøtet 22. mars 2001, har i sin uttalelse av 23. juli 2001 kommentert spørsmålet. De sier at de i Oslo ble vist flere versjoner stereoskopiske bilder, som viste atskillige forskjeller når det gjaldt trekk som kommer til syne i skjærekanter mv., avhengig av lys og fotografivinkel. De ser ikke bort fra at bildet de tidligere så i Oslo, kan være et annet enn det som ble fremvist under rettsmøtet. For øvrig gir de uttrykk for at detaljene i avstøpningen av As høyre midtre fortann, som lå til grunn for fotografiet fremvist under rettsmøtet, avviker fra tannmodellen fra 1958. Flood har i uttalelse av 5. april 2001 avvist at det kan være tale om flere fotografier.

Kjæremålsutvalget kan ikke gi noen forklaring på den uoverensstemmelse

Side 1562

som synes å foreligge mellom det stereoskopiske bildet som ble vist under rettsmøtet i mars i år, og det alle sakkyndige som tidligere har sett stereoskopisk bilde av samme objekt, har lagt til grunn. Utvalget kan vanskelig se at fremvisningen er tilstrekkelig grunnlag for å se bort fra disse samstemmige oppfatningene, men finner ellers ikke grunn til å gå nærmere inn på spørsmålet. Ingen har hevdet at de stereoskopiske bildene fra 1974 i dag er de beste eksisterende bevismidler eller kan utelukke A som biter.

Midtlinjen

Til støtte for sitt syn har A anført at midtlinjen i hans tannsett ved naturlig bittfunksjon er den motsatte av den som ses i bittmerket. Forholdet er behandlet av MacDonald og Whittaker i deres rapport til lagmannsretten. Kjæremålsutvalget viser til lagmannsrettens kjennelse.

Tannslitasje

Fra As side ble det for lagmannsretten anført at sterk tannslitasje, som hans tenner i 1957 var preget av, ikke var uvanlig i Oslo i 1950-årene. Dette er gjentatt og forsøkt ytterligere dokumentert for Høyesterett. Kjæremålsutvalget ser spørsmålet i det alt vesentlige på samme måte som lagmannsretten, og viser til lagmannsrettens drøftelse. Selv om det skulle legges til grunn at den *type* slitasje som ses i As tenner, ikke var uvanlig i Norge, er det ikke dermed grunnlag for å anta at mange andre personer har hatt de samme kjennetegn og den samme kombinasjon av slike tegn - størrelse, vinkler, furer og avskallinger mv. - som As tenner hadde, og som de rettsoppnevnte sakkyndige har bygget sine konklusjoner på.

Den rettsmedisinske kommisjons uttalelse

Som det fremgår innledningsvis i kjæremålsutvalgets kjennelse, er nye sakkyndige rapporter som er lagt frem for utvalget, oversendt Den rettsmedisinske kommisjon for vurdering, jf. straffeprosessloven §§ 146 og 147. Kommisjonen, som har avgitt uttalelse 3. oktober 2001, har ingen vesentlige innvendinger mot rapportene til MacDonald og Whittaker, Senn og Flood.

Til MacDonald og Whittakers rapport har kommisjonen den bemerkning at når de sier at sannsynligheten for at A er biteren ligger mellom 50 og 95 %, er det noe overraskende at de opprettholder ordvalget « meget sannsynlig », som vanligvis forventes å reflektere høyere grader av sannsynlighet. Til Senns rapport bemerker kommisjonen at konklusjonen i stor grad avhenger av tilliten til den sakkyndiges meninger om hvilke trekk de tenner må ha som har forårsaket bittmerket, og at disse forventede trekk - i alle fall delvis - blir presentert som ikke dokumenterte utsagn eller sakkyndige bedømmelser. Flood gir i sin rapport, ifølge kommisjonen, rimelige grunner for sin forsiktighet når

det gjelder bittmerkets bevisverdi. Kommisjonen gir uttrykk for at den ikke har noen rimelig basis for å vurdere de kortfattede uttalelsene fra Alder og Stimson, og at Bowers absolutte konklusjon, som utelukker A, blir presentert som « et ikke-dokumentert utsagn eller en sakkyndig bedømmelse som ikke er tilgjengelig for evaluering fra Kommisjonens side ». Videre sier kommisjonen om Bowers rapport: « Den sakkyndige resonnerer slik at han finner at de rettsmedisinske bevis skaper tilstrekkelig tvil (reasonable doubt) om at A laget

Side 1563

bittmerket, og at bevisene ikke tillater noen positiv identifikasjon. Så langt Kommisjonen er istand til å vurdere det, kan ikke disse argumentene legges til grunn for et absolutt utsagn om utelukkelse. »

Kjæremålsutvalget, som for øvrig viser til at de tre amerikanske sakkyndige bygget på Senns innsamlede materiale, er enig med kommisjonen og finner ikke grunn til å kommentere disse uttalelsene nærmere.

Den rettsmedisinske kommisjon har følgende avsluttende bemerkninger:

« Som nevnt ovenfor har ikke Kommisjonen funnet det riktig å fremme noen egne detaljerte synspunkter. Etter å ha gjennomgått alle sakkyndigrapporter og -kommentarer i denne saken, finner Kommisjonen det imidlertid riktig å bibringe Domstolen sin generelle vurdering:

« Bittmerkebeviset » i A-saken er nå blitt vurdert av en rekke spesialister i rettsodontologi og beslektede fagområder, og blant dem flere fagfolk med godt internasjonalt vitenskapelig omdømme. De har samlet gitt uttrykk for et vidt spekter av ulike sakkyndige bedømmelser i forhold til hovedspørsmålet i denne sammenheng: Hva er sannsynligheten for at As tannsett kunne påføre B et slik bittmerke sammenlignet med sannsynligheten for at bittmerket kunne vært påført av tannsett til noen annen? Det er demonstrert at de sakkyndige har ulike oppfatninger av i hvilken grad og hvordan særegenheter ved et tannsett vil føre til særegenheter i et bittmerke. Dette leder til ulike oppfatninger når det gjelder kriterier for « match » mellom et bittmerke og et tannsett. Det er ingen omforent kunnskap, ei heller en alminnelig oppfatning, om den vekt man kan tillegge « matchende » særegenheter, det finnes ingen veldefinerte kriterier for « ikke-matchende » særegenheter. Hvis en særegenhet ved et bittmerke atskiller seg fra det man skulle forvente dersom det var forårsaket av et gitt tannsett, kan det tilsynelatende neglisjeres (gis en « naturlig forklaring ») av noen sakkyndige, mens andre bruker det som grunnlag for å utelukke. Alt i alt er det blitt demonstrert at dagens « state-of-the-art » innen dette området av rettsodontologien er slik at det ikke gir grunnlag for noen sterk konklusjon om at det aktuelle bittmerke ble påført av A, og heller ikke om at det ikke ble det.

Kommisjonen opprettholder og forsterker derfor den bedømmelse man ga overfor Borgarting lagmannsrett i rapport datert 7. august 2000: Det bør utvises forsiktighet, og Domstolen bør ikke tillegge bittmerket stor bevisbyrde. »

Sammenfatning

Kjæremålsutvalget viser til Den rettsmedisinske kommisjons understrekning av at på det trinn rettsodontologien befinner seg, er det i en sak som den foreliggende ikke grunnlag for sterke konklusjoner i den ene eller andre retning. Utvalget finner det klart at tannbittbeviset ikke gir grunnlag for en absolutt utelukkelseskonklusjon, slik Senn hevder.

De rettsoppnevnte sakkyndige og de sakkyndige som er engasjert av A i forbindelse med utvalgets behandling, har basert sine undersøkelser på forskjellige beviselementer. Utvalget anser det, som understreket ovenfor, klart at de bevismidler vedrørende tannbittbeviset som lå til grunn for de sakkyndiges undersøkelser i 1958, var bedre enn de som i dag foreligger. Som drøftelsen viser, er utvalget videre av den oppfatning at de britiske sakkyndige må antas å ha rett i at de fotografier de har basert sine detaljundersøkelser på, i dag er de beste bevismidler.

Side 1564

Kjæremålsutvalget er kommet til at det er vanskelig å opprettholde Strøms og Wærhaugs konklusjoner som, om ikke med samme, så med meget stor sikkerhet fastslo at A var biteren. Under atskillig tvil finner utvalget heller ikke å kunne slutte seg til MacDonald og Whittakers konklusjon om at dette er « meget sannsynlig », som for dem betyr en sannsynlighet mellom « mest sannsynlig » og « i realiteten sikkert ». Ved sin vurdering har kjæremålsutvalget først og fremst lagt vekt på følgende:

Som det har fremgått, har de rettsoppnevnte sakkyndige i 1958 og under gjenopptakelses-sakene ikke vært enige om hvilke tenner i overmunnen som har avsatt bittmerkene 1, 2 og 3. Utvalget er enig med Den rettsmedisinske kommisjon som, i sin uttalelse til lagmannsretten, ga uttrykk for dette kunne tyde på at « denne del av bittmerket ikke er svært karakteristisk for den som har avsatt bittet ».

Det synes å være alminnelig enighet om at bittmerkene 4, 5 og 6 har størst bevisverdi og har vært de mest tungtveiende for alle de rettsoppnevnte sakkyndiges vurdering. Også når det gjelder disse merkene, knytter det seg imidlertid usikkerhet til bedømmelsen. Dette gjelder dels at det bare er et utydelig merke etter høyre sidefortann i underkjeven, dels at merke 5 og 6 er forskjøvet i relasjon til hverandre omvendt av forholdet mellom As to midtre fortenner.

Etter utvalgets oppfatning har de britiske sakkyndige i og for seg gitt rimelige forklaringer på hvorledes disse uoverensstemmelser kan være oppstått. Når imidlertid usikkerheten på disse punkter ses i sammenheng med den uenighet som har hersket blant de sakkyndige om hvilke tenner som har avsatt bittmerkene over brystvorten, og med den usikkerhet som ifølge Den rettsmedisinske kommisjon generelt er knyttet til dette området av rettsodontologien, finner utvalget at vekten av tannbittbeviset må reduseres i forhold til det som ble lagt til grunn av de sakkyndige i 1958. Utvalget finner at tannbittbeviset fremdeles trekker i retning av at A er biteren, men at dette ikke er vesentlig mer sannsynlig enn at han ikke har avsatt bittmerket.

3.4. Samlet vurdering

Kjæremålsutvalget antar at bevisene mot A i 1958 har fremstått for lagretten som svært sterke. I tillegg til vitneforklaringene og As egen forklaring har de tekniske bevis ikke bare samlet, men også hver for seg, hatt betydelig beviskraft.

Av den gjennomgang utvalget har gjort av de tekniske bevis, fremgår det at avføringsbeviset ikke er svekket og barnålbeviset ikke er vesentlig svekket, og at disse bevisene, med henholdsvis stor sannsynlighet og klar sannsynlighetsovervekt, fremdeles utpeker A som gjerningsmann. Også tannbittbeviset trekker i denne retning. De tekniske bevis taler således fremdeles med tyngde for As skyld.

As egen forklaring om hva han foretok seg om kvelden den 6. desember og om natten 7. desember 1957, motsies av vitneforklaringer som lagretten etter eksaminasjonen og sine umiddelbare inntrykk åpenbart har festet lit til. Det gjelder i første rekke vitnet Johanne Olsen, som kjente A, og som forklarte å ha sett ham passere henne ved Eldorado kino ca kl. 23.50 og sette seg inn i en drosje på Youngstorget, noe hun fortalte til en nabo dagen etter, før drapet var blitt kjent. I sammenheng med dette har også lagrettens inntrykk av de vitner som hadde

Side 1565

observert B sammen med en mann i Dronningens gate og Skippergata 6 B en times tid tidligere, hatt betydning for bevisvurderingen. For selv om disse vitnene hver for seg ikke sikkert har kunnet identifisere A som denne mannen, gir deres forklaringer samlet sett uttrykk for at offeret er sett sammen med en mann med atskillig likhet med A. Hvilken vekt som er tillagt Ørnulf Bergersens vitneprov, er det vanskeligere å si noe om. Hans historie, som av A fremstilles som utrolig og oppdiktet, inneholder også elementer som etter utvalgets mening ikke så lett kan tenkes å være diktet opp. Under enhver omstendighet har bevisumiddelbarhet vært av betydning for vurderingen av dens troverdighet.

As forklaring om at han var sammen med en ukjent Gerd, er ikke blitt trodd av lagretten, som heller ikke har festet lit til hans mors og søsters forklaringer i tilknytning til dette. Også når det gjelder disse pårørendes forklaringer, må det være klart at bevisumiddelbarhet har vært av betydning. Historien om Gerd, som A første gang fortalte politiet kort etter pågripelsen, har for lagretten fremstått som oppdiktet med sikte på å skaffe A et alibi. Historien var i seg selv lite troverdig, kanskje først og fremst ved at Gerd, som A skulle ha truffet på dansefester, og som tidligere skulle ha vært med ham hjem, ikke lot seg identifisere. Lagretten la åpenbart til grunn at A løy under hovedforhandlingen da han utpekte vitnet Gerd Berg som den ukjente Gerd. For lagretten har Gerd-historien talt mot A. At han mange år etter lagmannsrettssaken innrømmet uriktig å ha utpekt Gerd Berg, gir ikke i dag grunnlag for å bedømme forholdet annerledes enn lagretten må antas å ha gjort.

Utvalget kan heller ikke se at det foreligger andre nye omstendigheter som taler for å tillegge As forklaring større troverdighet i dag enn i 1958. De nye omstendigheter som er knyttet til den såkalte Klemetsenerklæringen og tannmodellen Zälgen, gjør ikke det.

Kjæremålsutvalget har etter dette ikke funnet at det er opplyst nye omstendigheter eller skaffet frem nye bevis som hver for seg eller samlet synes egnet til å føre til frifinnelse av A, jf. straffeprosessloven § 391 nr. 3.

4. Straffeprosessloven § 392 annet ledd som grunnlag for gjenopptakelse

4.1. Saksbehandlingen

Det er gjort gjeldende flere innvendinger mot saksbehandlingen under etterforskningen og hovedforhandlingen i saken.

Det kan imidlertid ikke ses at noe av det som er anført, er særlige forhold som gjør det meget tvilsomt om dommen er riktig. Om betydningen av at notatet om Helga Paulsens telefonhenvendelse og avhøret av henne ble lagt blant 0-dokumentene, vises til drøftelsen ovenfor under punkt IV.2. I sammenheng med dette bemerkes at anførselen

om manglende etterforskning av alternative gjerningsmenn, som først og fremst synes å ha adresse til E og eventuelle ukjente gjerningsmenn, ikke er basert på annet enn løse spekulasjoner.

Det er anført at A ikke fikk en rettfærdig rettergang på grunn av skjev pressedekning, forhåndsprosedyre fra politi eller påtalemyndighet og at saksbehandlingen var preget av « hatsk stemning » mot A. Kjæremålsutvalget kan ikke se at det er grunnlag for å hevde

Side 1566

at politi eller påtalemyndighet forhåndsprosederte saken i pressen, eller at saken fikk en behandling i pressen som hindret en rettfærdig rettergang. Pressedekningen synes ikke å ha vært annerledes enn man måtte vente på grunnlag av sakens særpreg og alvor. At lagmannsrettens saksbehandling var preget av en « hatsk stemning », ble anført i As anke til Høyesterett i 1958, der det også ble gjort gjeldende at lagretten var influert av det « basketaket » som utspant seg i retten da A gikk fysisk til angrep på Ørnulf Bergersen under dennes vitneprov. Anken ble forkastet av Høyesterett, som blant annet uttalte at det « foreligger ikke noe som kan tyde på at lagmannsretten ikke har hatt en objektiv innstilling overfor saken ». Det er ikke fremkommet noe som styrker As anførsel på dette punkt.

A har videre anført at saksbehandlingen var i strid med Den europeiske menneskerettskonvensjon artikkel 6 nr. 3 bokstav b og artikkel 6 nr. 1 og 2 ved at As forsvarer ikke fikk tilstrekkelig tid og anledning til å forberede forsvaret, og at A ble utsatt for overrumpling fra aktorats side da vitnene Ørnulf Bergersen og Gerd Berg ble ført.

Utvalget viser til at forsvareren, høyesterettsadvokat Knut Blom, ble oppnevnt allerede kort tid etter arrestasjonen og var til stede i forhørsretten 9. desember 1957. Ved rettsmøte i forhørsretten 30. desember 1957 ble varetektsfengslingen forlenget, og Strøm, Aaser, Fürst og Printz ble oppnevnt som sakkyndige. Under rettsmøtet var Bloms kompanjong til stede. Blom ba 27. januar 1958 om å få dokumentene i saken utlånt, blant annet for å ta fotokopier av de viktigste dokumentene, og det må kunne legges til grunn at han fikk dem. Under rettsmøte i forhørsretten 12. februar 1958, da Arbo Høeg og Mork ble oppnevnt som sakkyndige, var Blom til stede. Rettslig forundersøkelse ble åpnet av forhørsretten 18. februar med Blom til stede, og forsvareren var deretter til stede i rettsmøtene til avhør av A og vitnene i saken. I rettsmøte 7. mai 1958 ble Strøms sakkyndige erklæring fremlagt og Wærhaug oppnevnt som sakkyndig med Blom til stede.

Blom kjente således saken godt da han på nytt fikk dokumentene den 13. mai 1958, ca tre uker før hovedforhandlingen - dokumentene ble returnert 20. mai. Utvalget legger til at anførselen ikke ble gjort gjeldende i As anke til Høyesterett over feil i saksbehandlingen. Utvalget kan ikke se at det er grunnlag for anførselen.

Heller ikke anførselene om overrumpling fra aktorats side ble gjort gjeldende i forbindelse med As anke til Høyesterett. Vitnet Ørnulf Bergersen hadde allerede 16. april 1958 fortalt overlege Leikvam at han hadde sett A ved Skippergata 6 B den natten drapet fant sted. Bergersen hadde imidlertid på dette tidspunkt ikke ønsket å stå frem med opplysningen, og overlegen hadde derfor på grunn av sin taushetsplikt ikke brakt den videre. Den 3. juni 1958 henvendte Bergersen seg til Botsfengselets direktør med opplysningen og sa seg villig til å vitne i saken. Han ble avhørt av politiet samme dag. Bergersen forklarte seg i lagmannsretten 7. juni, etter at retten hadde hørt underdirektør Dokmo. Det er ingen holdepunkter for at forsvareren da ikke var kjent med hva Bergersen ville forklare, og at forklaringen for så vidt hadde preg av overrumpling. Heller ikke er det holdepunkter for at politiet og påtalemyndigheten før 3. juni var gjort kjent med Bergersens opplysninger.

Side 1567

Når det gjelder anførselen om at A ble overrumplet under hovedforhandlingen da Gerd Berg ble ført som vitne, og at dette var grunnen til at han uriktig utpekte henne som den ukjente Gerd han hadde vært sammen med, viser kjæremålsutvalget til lagmannsrettens kjennelse.

Det foreligger således ikke særlige forhold ved saksbehandlingen som tilsier at saken gjenopptas.

4.2. Andre forhold

A har i en rekke prosesskriv gitt meget omfattende og detaljerte redegjørelser for sitt syn på usannsynligheten i det hendelsesforløp domfellelsen synes å bygge på, blant annet på tidsskjema, på troverdigheten ved Gerd-historien og andre sider ved As forklaringer, troverdigheten til påtalemyndighetens vitner og As egne alibivitner, mv.

I stor utstrekning er redegjørelsene basert på skriftlige politiforklaringer og rettslige forklaringer og på slutninger og vurderinger på grunnlag av disse forklaringene. De spørsmål som tas opp, har i det vesentlige stått sentralt i bevisførselen under rettssaken i 1958. Hva som i detalj har vært fremme under hovedforhandlingen, lar seg ikke påvise. Men når samme spørsmål vurderes i dag, må det i første rekke skje ut fra skriftlig nedtegnede forklaringer. Disse gir på ingen måte et fullstendig bilde av det som fremkom under hovedforhandlingen, og kan ikke erstatte muntlige forklaringer når det gjelder vurderingen av holdbarheten og troverdigheten i parts- eller vitneutsagn. Det vises ellers til punkt IV. 3.2 ovenfor.

Utvalget kan ikke se at det foreligger særlige forhold som gjør det meget tvilsomt om dommen er riktig, jf. straffeprosessloven § 392 annet ledd.

Kjæremålet blir etter dette å forkaste.
Kjennelsen er enstemmig.

Slutning:

Kjæremålet forkastes.

Sist oppdatert 23. januar 2010